

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О.М. БЕКЕТОВА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О.М. БЕКЕТОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАЙДЕНКО СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 658.1:643

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Спеціальність 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ С.М. Гайденко

Науковий керівник Величко Вікторія Валеріївна, кандидат економічних
наук, доцент

Харків – 2017

АНОТАЦІЯ

Гайденко С.М. Формування та реалізація стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). - Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, 2017.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо формування та реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

Розроблено методичний підхід до формування механізму реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства, що представляє собою комплекс взаємопов'язаних дій, які базуються на відповідному інформаційно-аналітичному забезпеченні, інструментарію, що дозволяє здійснити оцінку стану та напрямів функціонування підприємств житлово-комунального господарства та забезпечити реалізацію стратегій їх розвитку. Удосконалено поняття «стратегія розвитку підприємств житлово-комунального господарства»; систематизовано інформаційно-аналітичне та методичне забезпечення процесу розробки і реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства; охарактеризовано застосування результатів економічного аналізу для подальшого SWOT-аналізу при формуванні стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства; обґрунтовано сценарний підхід до формування стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства; запропоновано метод визначення для умов України стратегічних індикаторів управління розвитком за допомогою моделювання причинно-наслідкових зв'язків між факторами, що визначаються споживачами, які характеризують стан підприємств, що відображають тарифну політику; обґрунтовано підходи до визначення напрямів впливу на зростання рівня оплачених послуг підприємств

житлово-комунального господарства.

Ключові слова: стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства, сценарії стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства, методичний підхід до формування механізму реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

ANNOTATION

Gaidenko S.N. Formation and Implementation of Strategies for the Development of Housing and Communal Services Enterprises. - Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a candidate of science in Economics in specialty 08.00.04 - economics and enterprise management (by economic activities). - O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, 2017.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological provisions and practical recommendations on the formation and implementation of strategies for the development of housing and communal services enterprises.

A methodical approach to the formation of a mechanism for implementation of strategies for the development of enterprises of housing and communal services is developed, which is a set of interrelated actions based on appropriate information and analytical support, a toolkit that allows to evaluate the state and directions of functioning of housing and communal services enterprises and provide implementation of strategies for their development, taking into account the features of interaction with stakeholders and the transformation taking place in the external economic environment.

The concept of «development strategy for housing and communal services» is improved; systematized information-analytical and methodological support for the process of developing and implementing strategies for the development of housing and communal services enterprises; the use of the results of economic analysis for further SWOT-analysis in the formation of strategies for the development of housing and communal services enterprises is described; grounded the scenario approach to the formation of strategies for the development of housing and communal services

enterprises; the method for determining the conditions of Ukraine's strategic development management indicators by simulation of causal relationships between factors, that determined consumers, that characterize the state enterprises, reflecting tariff policy; approaches to identifying areas of influence on the growth of paid services housing and municipal services.

Based on the characteristics of each scenario of housing and utilities development, it is substantiated that in the short term a pessimistic scenario is being implemented, as it is necessary to overcome significant disparities and imbalances in the industry, accumulation of negative phenomena without establishing sufficiently high development horizons in the relevant period; in the medium term the prospect proved the necessity of using the scenario of mediocre development of housing and utilities enterprises, within the framework of which the foundation for the stable development of them is created; in the long run, an optimistic scenario is implemented based on a suitable basis and within the framework of this scenario the stable growth of utilities companies is ensured.

Keywords: strategy of development of enterprises of housing and communal services, scenarios of strategy of development of housing and communal services enterprises, methodical approach to formation of the mechanism for implementing the strategy of development of enterprises of housing and communal services.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Розділи у колективних монографіях

1. Величко В.В., Гайденко С.М. Особливості формування стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства в умовах турбулентної економіки // Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство: колективна монографія / за заг. ред. К.С. Шапошникова та ін. У 2 томах. Херсон: ВД «Гельветика». 2015. Т. 1. С. 229-246. (1,06 друк. арк. /

0,5 друк. арк.; *внесок автора*: виявлено негативні особливості розвитку підприємств житлово-комунального господарства України; запропоновано комплекс дій по розробці стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства, а також основні етапи формування та реалізації стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства).

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Гайденко С.М. Міжнародний досвід та вітчизняні тенденції розвитку житлово-комунального господарства на регіональному рівні // *Культура народів Причорномор'я*. 2011. №217. С. 9-11. (0,18 друк. арк.).

Наукові праці у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

3. Гайденко С.М. Теоретичні аспекти розвитку підприємств житлово-комунального господарства // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. № 24 / 2017 (ч. 1). С. 97-100. (Міжнародна індексація: Index Copernicus). (0,24 друк. арк.).

4. Гайденко С.М. Економетричне моделювання показників функціонування підприємств житлово-комунального господарства // *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. № 2 (08) 2017. Частина 1. С. 91-97. (Міжнародна індексація: Google Scholar). (0,41 друк. арк.).

5. Гайденко С.М. Побудова алгоритму формування механізму реалізації стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. № 24-1/2017. С. 93-96. (Міжнародна індексація: Index Copernicus, Google Scholar). (0,24 друк. арк.).

6. Величко В.В., Гайденко С.М. Сценарний інструментарій стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. № 23 / 2017. (ч. 1). С. 138-142. (Міжнародна індексація: Index Copernicus). (0,29 друк. арк. /

0,14 друк. арк.; *внесок автора*: визначено напрями та обґрунтовано використання наукових складових розробки стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства на основі наукового підходу, що дозволить здійснити вибір відповідного сценарію розвитку в майбутньому).

7. Viktoriia Velichko, Sergiy Gaydenko, Alla Krokmal Main aspects of development strategy of city economy // *Economia Aziendale Online*. Vol.7. No.2: Issue 2/2016. 2016. URL: <http://riviste.paviauniversitypress.it/index.php/ea/article/view/1822>. (0,47 друк. арк. / 0,15 друк. арк.; *внесок автора*: виявлено основні аспекти стратегії розвитку міської економіки).

8. Величко В.В., Гайденко С.М. Актуальні питання управління підприємствами житлово-комунального господарства в сучасних економічних умовах // Електронне наукове фахове видання Мукачівського державного університету «Економіка та суспільство». 2016. № 4. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/journal-4/11-stati-4/286-velichko-v-v-gajdenko-s-m>. (Міжнародна індексація: Index Copernicus, CiteFactor). (0,47 друк. арк. / 0,23 друк. арк.; *внесок автора*: обґрунтовано рекомендації щодо формування моделі управління розвитком підприємств житлово-комунального господарства).

9. Величко В.В., Гайденко С.М. Наукові складники розробки стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». № 19 / 2016. (ч. 1). С. 57-61. (Міжнародна індексація: Index Copernicus). (0,29 друк. арк. / 0,14 друк. арк.; *внесок автора*: обґрунтовано рекомендації та наукове підґрунтя щодо вдосконалення процесу розробки та реалізації стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства).

Праці апробаційного характеру

10. Гайденко С.М. Напрями забезпечення розвитку підприємств житлово-комунального господарства в турбулентних умовах // *Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки: Матер. III міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф.*

(м. Харків, 01 - 28 лютого 2017р.). Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. 2017. С. 177-180. (0,24 друк. арк.).

11. Гайденко С.М. Система довгострокового тарифного регулювання в ЖКГ як чинник розвитку державно-приватного партнерства // Економіко-правові аспекти державно-приватного партнерства в умовах децентралізації економіки України: Матер. всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. мол. учен. і студ. (м. Харків, 01 - 28 лютого 2017р.). Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. 2017. С. 119-121. (0,18 друк. арк.).

12. Величко В.В., Гайденко С.М. Стан інфраструктури підприємств житлово-комунального господарства України // Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 5 - 6 травня 2017р.). - Ужгород: ДВНЗ «УжНУ». 2017. С. 59-63. (0,29 друк. арк. / 0,14 друк. арк.; *внесок автора*: досліджено основні показники стану інфраструктури підприємств житлово-комунального господарства України та обґрунтовано відповідні рекомендації).

13. Гайденко С.М. Дослідження стану розрахунків населення за житлово-комунальні послуги в Україні // Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі: Матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 - 26 травня 2017 р.). Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. 2017. С. 26-27. (0,12 друк. арк.).

14. Гайденко С.М. Етапи розробки та механізм реалізації стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства // Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: International scientific conference (Klaipeda, 29 January 2016). Klaipeda: Baltija Publishing. 2016. P. 137-141. (0,29 друк. арк.).

15. Величко В.В., Гайденко С.М. Моделювання стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства // Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі: Матер. IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 - 28 травня 2015р.). Харків: ХНАМГ. 2015. С. 140-141. (0,12 друк. арк. / 0,06 друк. арк.; *внесок автора*:

обґрунтовано можливість використання сценарного підходу розвитку підприємств житлово-комунального господарства з визначенням пріоритетних напрямів розвитку й розробка та впровадження моделей управління цими підприємствами).

16. Гайденко С.М. Нормативно-правове забезпечення стратегічного розвитку житлово-комунальних підприємств регіонів в сучасних умовах // Сучасна економічна наука: теорія і практика: Матер. III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Полтава, 7 - 8 листопада 2013 року). Полтава: ПолтНТУ. 2013. С. 161-163. (0,18 друк. арк.).

17. Гайденко С.М., Синельник Л.В. Сучасні проблеми житлово-комунального господарства та шляхи їхнього вирішення на регіональному рівні // Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі: Матер. III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 - 22 травня 2013 р.). Харків: ХНАМГ. 2013. С. 13-15. (0,18 друк. арк. / 0,10 друк. арк.; *внесок автора*: згруповано основні цілі реформування житлово-комунального господарства в сучасних умовах; сформовано основні способи досягнення визначених цілей; обґрунтовано ключові завдання, які необхідно виконувати для досягнення визначених цілей).

18. Гайденко С.М. Сучасний розвиток інфраструктури регіону та формування більш ефективних механізмів управління міським господарством XXXV науч.-техн. конф. препод., аспир. и сотруд.: тезы докладов (г. Харьков, 21 - 23 апреля 2010 г.). Харьков: ХНАГХ. 2010. Ч. 3. Экономические науки. С. 13-15. (0,18 друк. арк.).

19. Гайденко С.М. Сучасні аспекти фінансової стабілізації діяльності підприємств житлово-комунального господарства // Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі: Матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 - 22 жовтня 2010 р.). Харків: ХНАМГ. 2010. С. 40-42. (0,18 друк. арк.).

Наукові праці, які додатково відображають результати наукових досліджень

20. Волгіна Н.О., Гайденко С.М. Теоретичні аспекти сучасного

реформування житлово-комунального господарства України // Електронне наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету «Ефективна економіка». 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4998> (Міжнародна індексація: Index Copernicus, Google Scholar). (0,29 друк. арк. / 0,14 друк. арк.; *внесок автора*: виявлено основні аспекти сучасного реформування житлово-комунального господарства України).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	11
ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	20
1.1. Житлово-комунальне господарство: особливості розвитку в Україні та за кордоном	20
1.2. Теоретико-методичні положення щодо системи управління розвитком підприємств житлово-комунального господарства	40
1.3. Стратегія розвитку підприємств житлово-комунального господарства: сутність та складові розробки і реалізації	49
Висновки до розділу 1	58
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	62
2.1. Специфіка поняття розвитку підприємств житлово-комунального господарства	62
2.2. Стан та проблеми розвитку житлово-комунального господарства України	76
2.3. Особливості державного регулювання розвитку підприємств житлово-комунального господарства	106
2.4. Система стратегічного управління розвитком на рівні підприємств житлово-комунального господарства	117
Висновки до розділу 2	122
РОЗДІЛ 3	
МЕТОДИ РОЗРОБКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	126
3.1. Обґрунтування стратегічних показників розвитку підприємств житлово-комунального господарства	126
3.2. Сценарний підхід до розробки стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства	141
3.3. Механізм реалізації та оцінки стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства	153
Висновки до розділу 3	170
ВИСНОВКИ	173
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177
ДОДАТКИ	203

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВКГ - водопровідно-каналізаційне господарство
ГАЕС - гідроакумулювальна електростанція
ГЕС - гідроелектростанція
ДПП - державно-приватне партнерство
ЖБК - житлово-будівельний кооператив
ЖКГ - житлово-комунальне господарство
ЖКП - житлово-комунальне підприємство
ЖКп - житлово-комунальна послуга
ОЕС - об'єднана енергетична система
ОСББ - об'єднання співвласників багатоквартирних будинків
ПДВ - податок на додану вартість
СПЖ - спілка власників житла
ТЕС - теплова електростанція
ТЕЦ - теплоелектроцентраль

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Функціонування підприємств житлово-комунального господарства (ЖКГ) України в умовах мінливого зовнішнього впливу з боку як споживачів, так і держави характеризується неефективністю виробництва та низькою якістю послуг. Нездатність підприємств ЖКГ протистояти зовнішнім викликам у значній мірі спричинена низьким загальним рівнем управління та стратегічного управління зокрема.

У порівнянні з житлово-комунальною сферою західних країн, яка функціонує на засадах сталого розвитку, очевидно, що суттєвого вдосконалення в Україні вимагають як державне регулювання ЖКГ, підтримка виробників і споживачів послуг з боку місцевих органів влади, так і з урахуванням такої підтримки як методи стратегічного управління розвитком на рівні самих підприємств ЖКГ.

Найбільш проблемними внутрішніми питаннями функціонування підприємств ЖКГ є, з одного боку, зношеність основних засобів та житлового фонду, а з іншого боку - обмеженість надходження фінансових ресурсів, у першу чергу, надходжень від споживачів, що спричиняє стійку збитковість їхньої діяльності: відсутність власних коштів не тільки для модернізації, а, навіть, для підтримки функціонування підприємств ЖКГ.

У таких умовах необхідно переосмислити підходи до формування пріоритетів та реалізації відповідних стратегій розвитку підприємств ЖКГ порівняно зі стандартними методами стратегічного управління підприємствами різних галузей у ринковому середовищі.

Питанням розвитку житлово-комунальної галузі та її підприємств присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів: А.Є. Ачкасова, А.Ю. Бережної, В.М. Бабаєва, П.Т. Бубенка, В.В. Бузирєва, В.В. Величко, І.В. Запатріної, О.В. Димченко, О.А. Карлової, Т.М. Качали, Ю.М. Манцевича, В.П. Ніколаєва, В.О. Онищенко, Г.І. Онищука, В.Т. Семенова, В.І. Торкатюка, В.І. Чиж, Л.М. Шутенка та ін.

Теоретико-методичні положення щодо розробки й впровадження стратегій розвитку підприємств обґрунтовані в дослідженнях І. Ансофа, М.І. Долішнього, П. Друкера, Г. Мінцберга, Т.В. Момот, Г.В. Назарової, М. Портера, І.М. Писаревського, В.П. Решетило, О.М. Тищенко, Н.В. Чебанової та ін.

Водночас практика свідчить, що залишаються не вирішеними питання адаптації загальних методів стратегічного управління до формування у сучасних умовах життєздатних стратегій та їхньої реалізації на житлово-комунальних підприємствах (ЖКП) України, розробки відповідних механізмів впровадження, враховуючи особливості взаємодії підприємств зі споживачами, постачальниками ресурсів, державними органами влади та іншими зацікавленими особами.

Необхідність вирішення представлених проблем на підприємствах ЖКГ, їх актуальність та теоретико-методична значущість обумовили вибір теми, мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідних тем Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова: «Економіко-організаційне забезпечення функціонування підприємств ЖКГ в сучасних економічних умовах» (державний реєстраційний номер 0112U001829, 2011-2014 рр.) - автором проаналізовано динамічні характеристики якості послуг, обґрунтовано нормативно-правове забезпечення стратегічного розвитку житлово-комунального комплексу регіонів в сучасних умовах, розраховано вплив розрахунків населення за житлово-комунальні послуги на формування ефективної тарифної політики у ЖКГ, визначено складові контролю якості послуг в моделі розвитку ЖКГ; «Науково-методологічні основи полідімensionального формування синергетичних інвестиційно-інноваційних структур девелопмента в житлово-комунальному комплексі України» (державний реєстраційний номер 011U010508, 2015 р.) - автором сформовано та визначено статистичні показники для оцінки стану та тенденцій розвитку ЖКГ; «Підприємництво як стратегічний фактор розвитку бізнес-середовища

регіону» (державний реєстраційний номер 0116U005497, 2016 р.) - автором удосконалено наукові складові розробки стратегій розвитку підприємств ЖКГ на основі сценарного підходу; а також у господарській тематиці: «Розрахунок впливу на результати діяльності підприємства впроваджених та запланованих заходів ресурсозбереження» (договір підряду за № 370-16/П-23/9-НР/16, 01.09.2016 р.) - автором обґрунтовано аналітичний розрахунок впливу окремих факторів на зміни валового прибутку КП «Харківводоканал». Дисертаційна робота пов'язана зі Стратегією сталого розвитку Харківської області до 2020 року та виконання Постанови Кабінету Міністрів України №385 від 06.08.2014 р. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо методів і організації формування та реалізації стратегій розвитку підприємств ЖКГ.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких *завдань*:

- дослідити напрями і моделі функціонування та розвитку ЖКГ за кордоном, можливості їхнього застосування в умовах України;
- визначити цілі і задачі стратегічного управління та специфіку формування стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства;
- проаналізувати стратегічні проблеми розвитку підприємств ЖКГ України та Харківської області зокрема;
- визначити роль державного регулювання ЖКГ у забезпеченні розвитку підприємств галузі;
- запропонувати модель стратегічного управління розвитком на рівні підприємств житлово-комунального господарства;
- обґрунтувати вибір системи стратегічних показників розвитку підприємств житлово-комунального господарства;
- розробити сценарний підхід до вибору стратегій розвитку для підприємств житлово-комунального господарства;

- запропонувати механізм реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних підходів щодо формування та реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у роботі завдань використовувались загальнонаукові й спеціальні методи: *систематизації* (для узагальнення наукових підходів щодо визначення стратегій розвитку підприємств ЖКГ); *системного аналізу* (для обґрунтування висновків дослідження); *абстракції* та *аналогії* (для виявлення особливостей функціонування підприємств ЖКГ); *економічного* та *SWOT-аналізу* (для визначення слабких і сильних сторін ЖКГ з урахуванням відповідних можливостей і загроз); *кореляційно-регресійного аналізу* (для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між факторами, що впливають на рівень оплати населення за житлово-комунальні послуги); *експертних оцінок* (для визначення напрямів щодо забезпечення розвитку підприємств ЖКГ); *графічно-аналітичний метод* та *сценарний підхід* (для формування та реалізації стратегій розвитку підприємств ЖКГ).

Інформаційною базою наукового дослідження є законодавчі й нормативно-правові документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, дані Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Харківського обласного управління статистики, фінансова й статистична звітність підприємств житлово-комунального господарства, а також науково-методичні публікації, матеріали періодичних видань, електронні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

удосконалено:

- поняття «стратегія розвитку підприємств ЖКГ», яке, на відміну від існуючих, з урахуванням галузевої специфіки та конкретних умов України

визначене як комплекс довгострокових керованих дій, спрямованих на удосконалення якості надання послуг споживачам на основі використання методів, інструментарію, моделей, орієнтованих на досягнення кількісно визначених цілей у контексті узгодження інтересів і можливостей споживачів, підприємств ЖКГ, територіальної громади, держави та інших зацікавлених осіб;

- систему інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення процесу розробки і реалізації стратегій розвитку підприємств ЖКГ, використання якої, на відміну від існуючих методів стратегічного управління, передбачає, з урахуванням цілей, результатів оцінювання стану та напрямів розвитку конкретних підприємств ЖКГ, сформувані і реалізувати стратегії, які враховують трансформації у зовнішньому середовищі, стан підприємств та особливості взаємодії з зацікавленими особами;

- підхід до визначення стратегічних економічних індикаторів управління розвитком підприємств ЖКГ за допомогою моделювання причинно-наслідкових зв'язків між трьома групами факторів: що визначаються споживачами (рівень оплати населенням за житлово-комунальні послуги, грошові доходи і/або сукупні ресурси домогосподарств, у тому числі заробітна плата); що характеризують стан підприємств (кредиторська і дебіторська заборгованості, у тому числі, населення); що відображають тарифну політику держави (рівень відшкодування затвердженими тарифами фактичної собівартості житлово-комунальних послуг);

- сценарний підхід до формування стратегій розвитку підприємств ЖКГ, який у доповнення до існуючого, дозволяє здійснити вибір відповідного сценарію розвитку, враховуючи особливості зовнішнього (держави, споживачі) й внутрішнього середовища та функціонування підприємств ЖКГ різних підгалузей та з різними економічними показниками;

дістало подальшого розвитку:

- поняття «розвиток підприємств житлово-комунального господарства», яке, на відміну від існуючих, розглядається як комплексний процес,

результатом якого має стати покращення показників ефективності й результативності діяльності підприємств ЖКГ за рахунок надання споживачам більш якісних житлово-комунальних послуг;

- застосування результатів економічного аналізу у частині використання отриманих індикаторів для подальшого SWOT-аналізу при формуванні стратегій розвитку підприємств ЖКГ.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає в теоретичних висновках доведених до рівня конкретних положень і рекомендацій, придатних для практичного застосування щодо формування та реалізації стратегій розвитку підприємств ЖКГ.

Теоретико-методичні положення та практичні рекомендації щодо формування та реалізації стратегій розвитку підприємств ЖКГ знайшли своє застосування в практичній діяльності: Департаменту бюджету і фінансів Харківської міської ради - розроблено систему встановлення причинно-наслідкових зв'язків між рівнем оплати населення за житлово-комунальні послуги та показником заборгованості населення з оплати цих послуг, рівнем відшкодування затвердженими тарифами фактичної собівартості житлово-комунальних послуг, грошових доходів і/або сукупних ресурсів домогосподарств (акт впровадження № 25 від 17.11.2016 р.); КП «Харківводоканал» - запропоновано підходи до визначення напрямів зростання рівня оплачених послуг підприємств житлово-комунального господарства (акт впровадження № 9 від 15.03.2017 р.); Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України - розроблено та запропоновано концептуальний підхід до формування стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства на основі сценарного підходу (акт впровадження № 01-06/367 від 29.12.2016 р.); КП «Нововодолазьке водопровідно-каналізаційне підприємство» - обґрунтовано доцільність використання методів і підходів економічного аналізу у формуванні та реалізації стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства (акт впровадження № 11 від 07.06.2017 р.).

Окремі теоретичні та методичні положення застосовуються в навчальному процесі Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова при викладанні навчальних дисциплін: «Статистика підприємств міського господарства», «Організація і методика економічного аналізу», «Аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств міського господарства», «Внутрішній економічний механізм підприємств міського господарства» та «Регіональна економіка» (довідка від 15.05.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Висновки й результати дисертаційної роботи, що виносяться на захист, отримані автором особисто і відображені в наукових працях. Особистий внесок здобувача в наукових працях, надрукованих у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Наукові результати дисертаційної роботи апробовано на V міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі» (Харків, 2017), міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання» (Ужгород, 2017), всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції молодих учених і студентів «Економіко-правові аспекти державно-приватного партнерства в умовах децентралізації економіки України» (Харків, 2017), III міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки» (Харків, 2017), International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization (Klaipeda, Lithuania, 2016), IV міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі» (Харків, 2015), III всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасна економічна наука: теорія і практика» (Полтава, 2013), II та III міжнародних науково-практичних конференціях «Економічні проблеми

та перспективи розвитку житлово-комунального господарства на сучасному етапі» (Харків, 2010 та 2013), XXXV науково-технічній конференції викладачів, аспірантів і співробітників ХНАМГ (Харків, 2010).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 20 наукових праць (11 - одноосібних) загальним обсягом 5,9 друк. арк. (особисто автору належить - 4,04 друк. арк.), у тому числі 1 розділ - у колективній монографії обсягом 1,06 друк. арк. (особисто автору належить - 0,5 друк. арк.), 8 наукових статей загальним обсягом 2,59 друк. арк. (особисто автору належить - 1,73 друк. арк.), з них 6 - у вітчизняних наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, 1 - у зарубіжному виданні, у тому числі, 1 - у електронному виданні; а також 11 праць апробаційного характеру; 1 праця, яка додатково відображає результати наукових досліджень загальним обсягом 0,29 друк. арк. (особисто автору належить - 0,14 друк. арк.)

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 235 найменувань на 26 сторінках, 10 додатків на 52 сторінках. Загальний зміст роботи викладений на 260 сторінках комп'ютерного тексту, містить 43 рисунки, 9 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Житлово-комунальне господарство: особливості розвитку в Україні та за кордоном

Забезпечення поступального розвитку підприємств житлово-комунального господарства є одним з важливих соціально-орієнтованих питань, вирішення якого потребує здійснення керованих дій в умовах перманентних трансформацій та впливу наслідків фінансової й економічної кризи. Результати діяльності житлово-комунального господарства в господарському комплексі України значною мірою визначають соціально-економічні показники розвитку суспільства.

Найважливішою та специфічною продуктивною силою суспільства, яка створює необхідні умови для повноцінного життя та діяльності населення є житлово-комунальне господарство [59]. Крім того, значення досліджуваної сфери у вітчизняній економіці обумовлено показниками обсягу наданих послуг (щорічно близько 8 млрд. грн.) й вартістю основних засобів (25% від загальної вартості основних засобів, що належать державі) [52].

Недосконалість системи стратегічного управління підприємствами житлово-комунального господарства, низькі темпи реформування галузі, низька якість послуг, неспівставна з їх вартістю, зростання аварійності функціонування житлово-комунальних підприємств.

Перехід економіки України до ринкових відносин потребує реформування та розвитку ЖКГ України, у цілому та відповідних підприємств, зокрема, враховуючи особливості та досвід, накопичений в інших розвинених країнах світу [37].

У результаті аналізу сучасного стану розвитку ЖКГ України визначено наступні особливості:

- незначний рівень капітального ремонту об'єктів житлово-комунального господарства;

- низький рівень залучення у житловий фонд комунального сектору ефективного власника відповідно до Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [144, 171];

- загострення екологічних проблем у зв'язку з використанням об'єктів житлово-комунального господарства;

- необґрунтована та недосконала тарифна політика, проблеми фінансового характеру (брак власних коштів підприємств житлово-комунального господарства, ускладненість залучення фінансових ресурсів з ринкових джерел);

- проблеми організаційно-комунікаційного характеру: нерозвиненість ринку технологій; незрілість інноваційної інфраструктури, недоліки нормативно-правової бази інноваційної діяльності; відсутність умов для налагоджування коопераційних зв'язків з іншими суб'єктами господарювання в сфері житлово-комунального господарства;

- недосконалість інформаційного забезпечення: відсутність або недоступність систематизованої інформації про нові технології, що мають потенціал комерціалізації, а також про стан та прогностичні оцінки розвитку житлово-комунального господарства, враховуючи особливості ринкових відносин;

- проблеми внутрішньовиробничого характеру: низький інноваційний потенціал підприємств житлово-комунального господарства, брак кваліфікованого технічного та управлінського персоналу на фоні незрілості консалтингової та інжинірингової інфраструктури;

- відсутність ефективної співпраці із закордонними та вітчизняними інвесторами для реалізації спільних проектів в сфері житлово-комунального господарства та ін.

В сучасних умовах господарювання у країнах Європейського Союзу існує декілька сформованих моделей розвитку житлово-комунального господарства, таких як:

1) англійська, яка враховує повну приватизацію житлово-комунальних підприємств [51, 96];

2) німецька, яка враховує акціонування житлово-комунальних підприємств, але контрольний пакет акцій належить муніципалітету [51, 96];

3) французька, яка враховує сполучення муніципальної власності на житлово-комунальні підприємства та залучення до їх управління приватного сектору з використанням договорів довгострокової оренди та сукупних інвестиційних угод [51, 96].

Розглядаючи досвід функціонування підприємств житлово-комунального господарства розвинених країн світу, слід вказати, що у більшості європейських держав комунальна інфраструктура не передана до приватної власності, вона залишилась муніципальною та експлуатується приватними підприємствами за умов договору. Зокрема, у Англії головною складовою житлово-комунальних реформ є формування 10 регіональних державних компаній на основі об'єднання усіх муніципальних міськводоканалів з подальшою їх приватизацією. Для ефективного проведення приватизації держава виконала наступні кроки: списала всі заборгованості комунальних підприємств; взяла на себе всі витрати на приведення в належний стан об'єктів ВКГ; виконала його паспортизацію. При цьому першочерговими постали проблеми організаційних структур управління підприємствами ВКГ, які постійно вдосконалюються [96].

У Франції об'єкти житлово-комунального сектору підпорядковуються муніципалітетам, які несуть відповідальність за розвиток комунальних підприємств та якість наданих послуг. Крім того, нормативно-правове регулювання ЖКГ, встановлення стандартів здійснюється державою. Укладається відповідний контракт між муніципалітетом і експлуатаційною компанією, де визначаються також майбутні тарифи на надані послуги [51].

У результаті узагальнення досвіду реформування підприємств ЖКГ Східної Німеччини, слід вказати на те, що трансформації щодо забезпечення електроенергією, теплом і газом населення здійснились від державних

підприємств до приватного сектору з забезпеченням прозорих схем фінансування діяльності комунальних підприємств, які мають акціонерну форму. Останнім часом в комунальному секторі Німеччини розвиваються багатопрофільні підприємства, які розвиваються в декількох напрямках. Крім того, в країнах Європейського Союзу реалізуються програми енергозбереження з використанням сучасних технологій.

Також відмітимо, що в Східній Німеччині для управління житловим господарством широке використання отримали спілки власників квартир. Так, наприклад, в Східному Берліні показовими є спілки власників багатоквартирних будинків SAXUM [62]. Перевагою функціонування цих спілок є те, що здійснюється реконструкція та управління багатоквартирними будинками з залученням коштів приватних інвесторів і низька вартість 1 квадратного метру житлової площі. Заслуговує уваги досвід подібних спілок в Німеччині, де для залучення покупців нерухомості надаються певні пільги (наприклад, перші три місяці всі комунальні послуги надаються безкоштовно). Проте, до спілок власників в Німеччині входять лише 35% німців. Більш поширеним є організаційні структури, які створені у формі ЖБК, при цьому схема функціонування таких організаційних структур полягає у:

- для входження у ЖБК вноситься пай, розмір якого варіюється залежно від розміру житлової площі (наприклад, від 600 до 1400 євро);
- формується вступний внесок від 50 до 100 євро;
- оплата за квартиру складає, як правило, в розмірі 50% від місячної заробітної плати;
- проживання на відповідній житловій площі по життєво не зважаючи на громадянство;
- у випадку виходу з членів ЖБК, споживач ЖКп отримує пай і може стати членом іншого ЖБК.
- житлова площа завжди залишається власністю ЖБК.

Ще наголосимо на тому, що заслуговує на увагу досвід реконструкції житлового фонду в Німеччині, при якому для забезпечення комфортності й

підвищення якості наданих ЖКп, в житлових будинках розбираються останні поверхи (як правило 4-5 поверхи) для збільшення площ лоджій, збільшення розміру квартир, удосконалення ліфтового господарства, благоустрою територій, що дозволило залучити потенційних покупців, в тому числі з більш високим рівнем достатку.

Досвід функціонування галузей комунального господарства США свідчить про те, що більшість функцій в цій сфері покладено на місцеві органи влади [64]. Поряд з цим, особлива увага фокусується на фінансуванні програм розвитку ЖКГ з бюджетів штатів і федерального бюджету у вигляді субсидій, фінансової допомоги в «блокові програми». Крім того, уряди штатів відповідають за реалізацію крупних проектів в комунальному секторі (наприклад, розвиток мережі електро-, тепло- і газопостачання та ін.).

Заслуговує на увагу також, досвід з управління житловим господарством, шляхом створення ОСББ в Англії, Франції та США. Так, наприклад, в США створені та функціонують:

- територіальні співтовариства мешканців (Planning Unit Developments - PUD);
- кондомініуми (Condominium Association);
- житлові кооперативи (Housing Cooperatives).

Крім того, в інших країнах створені організаційні структури, які сприяють розвитку ринкових відносин в сфері надання ЖКп. Наприклад, у Франції функціонують синдикати, у Фінляндії - акціонерні товариства. Подібний досвід існує і в Україні - ОСББ та СПЖ і ЖБК. Проте, досвід впровадження ОСББ у вітчизняній житлово-комунальній сфері має несистемний характер і відрізняється лише окремими випадками, що гальмує розвиток ринкових відносин в представленій сфері. Крім того, процес розвитку цих об'єднань гальмується місцевими органами управління, оскільки вони втрачають монопольне становище на ринку надання ЖКп, а також відсутністю професійних менеджерів, що забезпечать процес управління ОСББ.

Отже, у результаті узагальнення досвіду функціонування ЖКГ у західних

країнах доведена необхідність використання змішаної моделі розвитку, яка враховує положення німецької моделі з важливим значенням муніципалітетів, та французької моделі, де широке використання отримало залучення приватного сектору в сферу житлово-комунальному господарстві. Але при цьому наголосимо на тому, що приклади приватизації державного майна у вітчизняній практиці в більшості випадків були негативними та, як наслідок, сумнівність використання англійської моделі в житлово-комунальному господарстві.

При наданні ЖКп особливе значення має тарифна політика. При цьому першочерговим слід виділити питому вагу сплати комунальних послуг, враховуючи витрати на оплату послуг за країнами: Англія, Латвія, Молдова, Росія, Німеччина, Франція, США, Чехія, Норвегія, Казахстан, Україна, Австралія, Канада, Білорусь, Іспанія (рис. 1.1).

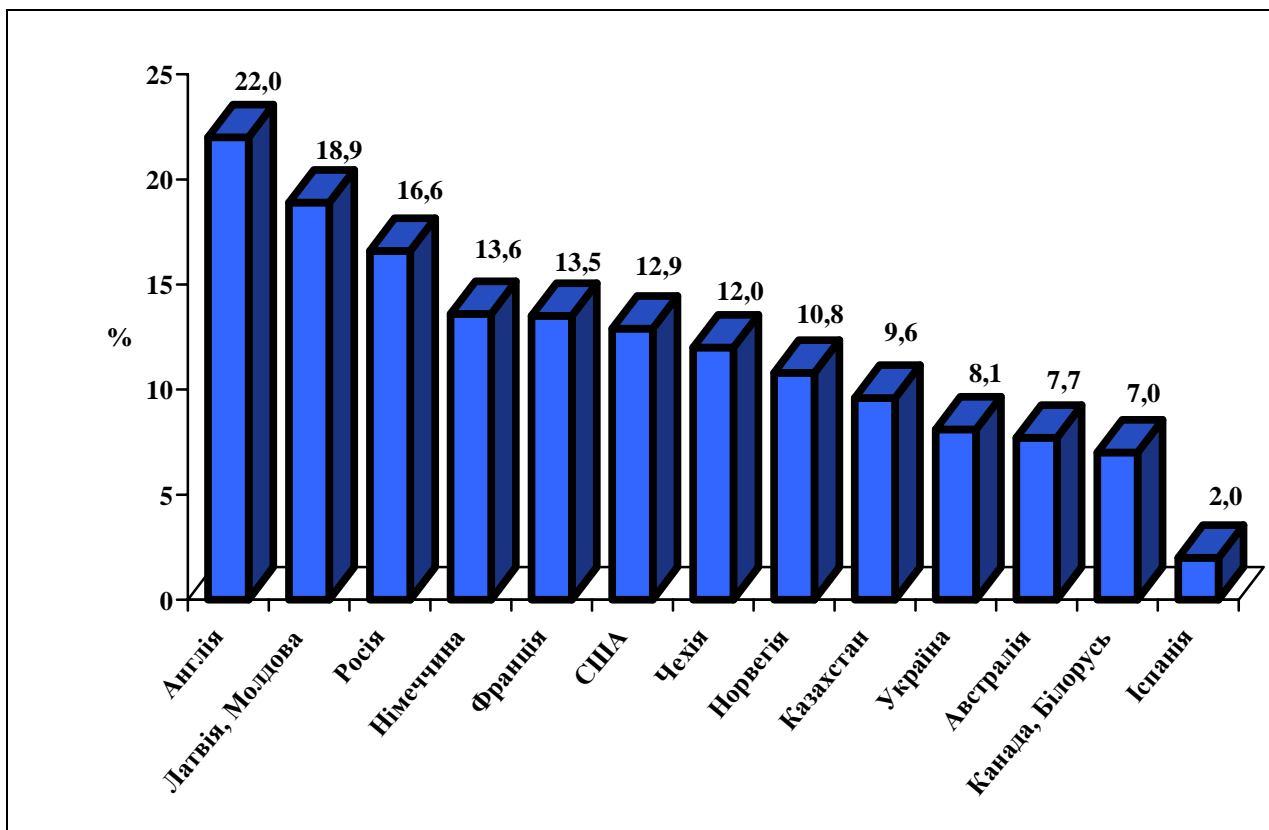


Рис. 1.1 – Питома вага витрат домогосподарств на оплату житлово-комунальних послуг за 2014 рік

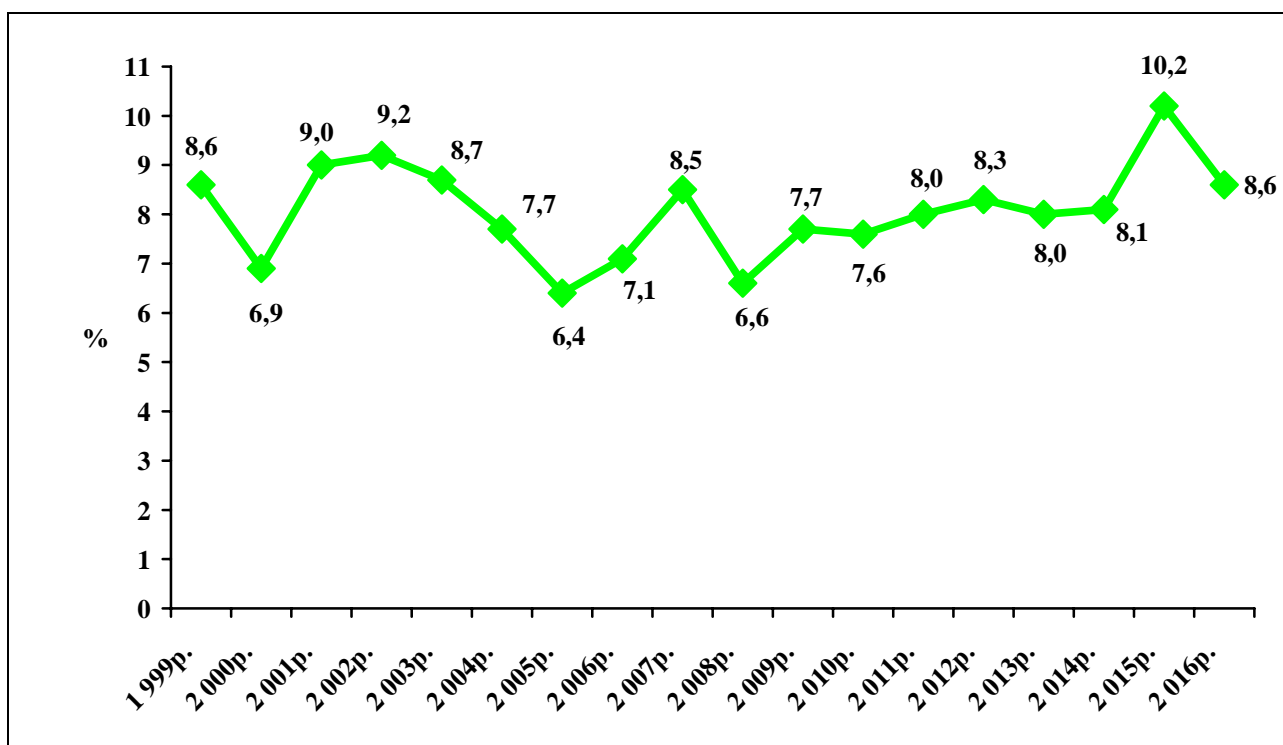
Джерело: побудовано автором на основі [95]

За даними Державної служби статистики Україна за питомою вагою витрат домогосподарств на оплату ЖКп серед представлених країн знаходиться на десятому місці з тринадцяти. Крім того, питома вага витрат вітчизняних домогосподарств на оплату ЖКп складає менше, ніж цей рівень у домогосподарствах країн пострадянського простору (Росія, Чехія та Казахстан), країн Євросоюзу (Німеччина та Франція), США, але більше, ніж у Австралії, Канаді, Білорусії та Іспанії. Слід наголосити також на те, що вітчизняні домогосподарства значно відстають за питомою вагою оплати ЖКп порівняно з Англією, розвинутою ринковою системою, та Латвією й Молдовою, економікою, що розвивається. Отже, представлені дані свідчать про те, що в країнах з розвинутою економікою значна увага приділяється розвитку ЖКп, зростання питомої ваги якісного житла й надання якісних послуг, які потрібно оплачувати споживачам на досить високому рівні.

Однак, маючи дотаційний характер ЖКп, низьку платоспроможність населення, визначена необхідність зміщення пріоритетів функціонування вітчизняних підприємств ЖКГ з «виживання» на розвиток. Крім того, слід вказати, що сукупні споживчі витрати вітчизняних домогосподарств зростають з 86,2% в 2008 р. до 91,1% в 2016 р. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; без урахування частини зони проведення антитерористичної операції) від загальних витрат, що підтверджує висновок про низьку платоспроможність населення України.

Слід зазначити, за даними Державної служби статистики, що протягом 1999-2016 рр. в Україні спостерігається, як скорочення так і зростання питомої ваги витрат на ЖКп в структурі сукупних витрат домогосподарств (рис. 1.2), а зміни цього показника мали хвилеподібний характер. Проте, його динаміка свідчить про низький рівень виплат за житлово-комунальні послуги, порівняно з іншими представленими країнами.

Особливістю сучасного розвитку ЖКГ країн з розвинутою економікою (наприклад, Німеччина, Франція, США, Японія, Швеція та ін.) в аспекті організації житлово-комунальних структур є розвиток в цій сфері ринкових



Довідково: 2013-2016 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; без урахування частини зони проведення антитерористичної операції

Рис. 1.2 – Динаміка питомої ваги витрат українських домогосподарств на ЖКп в загальній структурі витрат

Джерело: побудовано автором на основі [124]

відносин на основі приватизації об'єктів ЖКГ, яка відбувалась протягом 80-90 років минулого століття.

В країнах з розвинутою економікою виходили з принципу, що державні підприємства в житлово-комунальному секторі економіки - це в більшості національні зобов'язання, а ніж національне майно. Розвиток приватних підприємств в цій сфері на основі конкуренції дозволяє підвищити якість та ефективність функціонування ЖКГ. Крім того, в розглянутій системі організації роботи ЖКП органи місцевої влади виступають регулятором та організатором надання послуг, з можливим використанням муніципальних підприємств, які, наприклад, можуть займатись збором та вивозом сміття та ін. Для функціонування підприємств ЖКГ в розвинених країнах особлива увага фокусується на створенні й використанні відповідної договірної бази особливостями, якої є:

- формування міжтериторіальних угод, які укладають адміністративно-територіальні структури з більш високими владними структурами (наприклад, в США місцеві організації «сіті» укладають угоди з Урядами штатів);

- укладання договорів з приватними підприємствами, зокрема, в сфері надання транспортних послуг;

- угоди франчайзингу, в рамках яких здійснюється взаємодія територіальних органів влади з приватними підприємствами, які мають повну господарську самостійність при здійсненні відрахування в місцевий бюджет певних коштів (5-10% від отриманого доходу) з можливою участю представника місцевої влади в управлінні представленим підприємством [201].

Слід зазначити, що в структурі організації функціонування ЖКГ важливого значення набуває чітке визначення рівнів повноважень. Так, наприклад, у США центральними органами влади в основному здійснюється фінансування підприємств в цьому секторі економіки. Крім того, здійснюється інвестування в природні ресурси, охорону навколишнього середовища, розвиток федерального сполучення (доріг), мереж електро-, тепло- та газопостачання та ін. До повноважень місцевих органів влади відносяться питання забезпечення надання послуг в сфері водопостачання, водовідведення, санітарного стану та ін. Для реалізації цих послуг використовуються різні джерела фінансування:

- бюджетні кошти;
- федеральні субсидії;
- кошти штатів.

У результаті узагальнення характеристик, напрямів й особливостей розвитку, наголосимо, на тому, що система управління ЖКГ України подібна ЖКГ країни пострадянського простору (Росії), яка має трьохрівневу систему управління, представлену на рис. 1.3.

Представлена система на рис. 1.3, пов'язує споживача - замовника - підрядника і відображає організаційний аспект функціонування підприємств ЖКГ. Але, наголосимо, що в рамках цієї системи не вирішується проблема формування

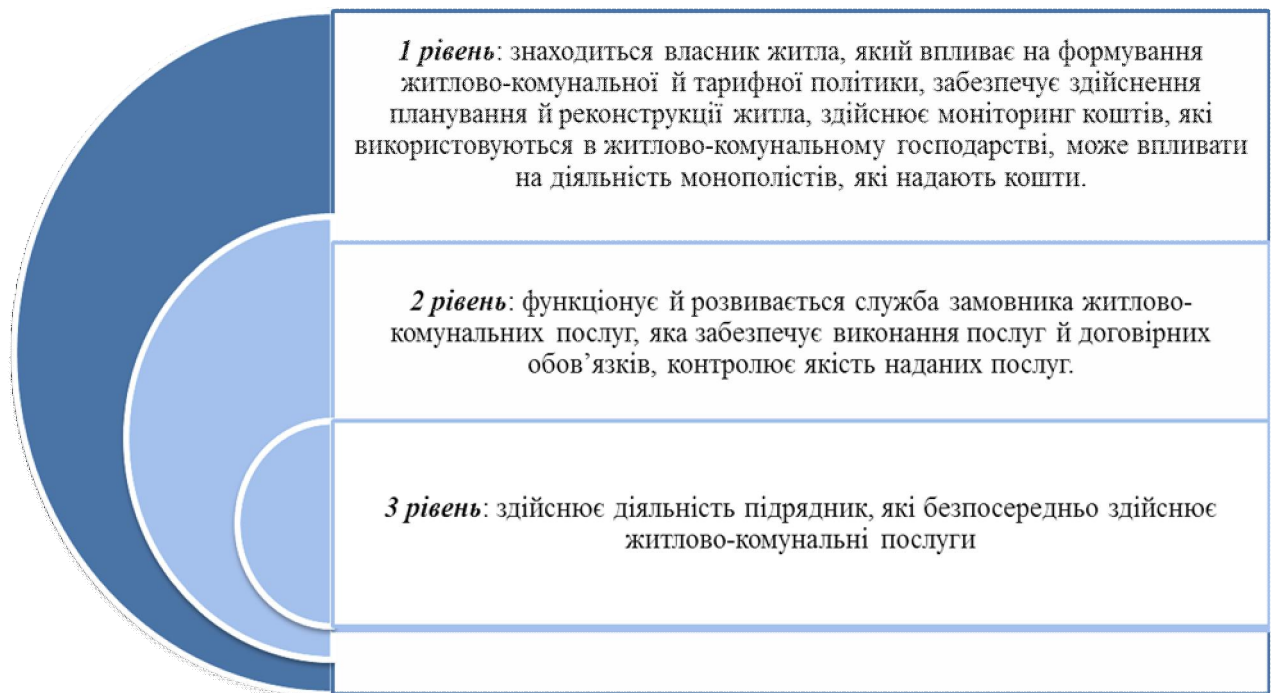


Рис. 1.3 – Трьохрівнева система управління ЖКГ країни пострадянського простору (Росії) [88]

й розвитку ринкових відносин, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, а це, як наслідок негативно впливає на якість наданих ЖКп.

Крім того, низький рівень громадського контролю не сприяє розвитку підприємств ЖКГ як України, так і країни пострадянського простору (Росії). Слід також відзначити, що вітчизняне ЖКГ та російське є дотаційною сферою, яка субсидується державою, і гальмує його розвиток та негативно впливає на впровадження ринкових відносин.

Таким чином, узагальнюючи, наголосимо на тому, що для розвитку підприємств житлово-комунального господарства в Україні важливе значення має впровадження і реалізація механізмів розвитку конкурентних відносин на основі:

- укладання концесійних угод між місцевими органами влади і приватними комерційними організаціями в сфері комунальної інфраструктури;
- розвиток відносин, які базуються на конкурсному розміщенні замовлень на поставку товарів, виконання робіт підприємствами ЖКГ;

- самостійний вибір власниками приміщень будинку способів, методів і організацій управління будинком;
- проведення конкурсів із відбору компанії, яка буде управляти багатоквартирним будинком;
- зниження бар'єрів для залучення нових партнерів в сферу ЖКГ;
- впровадження конкурентних відносин між підприємствами ЖКГ (наприклад, у сфері теплопостачання конкуренція може бути впроваджена за джерелами тепла, систем магістрального транспорту, розподільних і внутрішньоквартальних мереж, мереж, які забезпечують теплопостачання кінцевого споживача. А, отже, параметром впровадження конкурентного середовища є вартість тепла, яке відпускається споживачеві).

При забезпеченні розвитку підприємств ЖКГ необхідно створити умови для зростання прибутковості цих суб'єктів господарювання. У цьому контексті слід вказати на те, що цінова політика в представленій сфері здійснюється органами влади відповідно принципу задоволення соціальних стандартів проти економічної доцільності.

Сучасний стан об'єктів житлово-комунального господарства свідчить про необхідність проведення ремонтів, беручи до уваги такі фактори як:

- значний знос будівель і споруд;
- аварійність об'єктів житлово-комунального господарства;
- збільшення аварій, пожег та ін.

У цьому контексті слід вказати на те, що на більшості підприємств ЖКГ повністю з амортизованих основних засобів майже в 2 рази більше, ніж у інших галузях вітчизняної економіки, майже третина водопровідних, каналізаційних та теплових мереж, близько 30% теплових пунктів, понад 20% мостів та шляхопроводів знаходяться в аварійному стані. 87% рухомого складу міського електричного транспорту потребують технічного переоснащення та зміни, автотранспорт, який використовується у сфері благоустрою - 70%, насосне обладнання та котли - близько 40%, понад 20 тисяч ліфтів [69]. Більшість об'єктів ЖКГ фізично та морально застарілі, які були побудовані у другій

половині минулого століття. Це призводить до зниження якості наданих послуг (наприклад, якості теплового режиму, питної води та ін.). Тому, для фінансування капітальних ремонтів необхідно залучати власників, зокрема житлового фонду на рівні не менше ніж 10% [229].

Питома вага коштів підприємств щодо фінансування напрямів розвитку ЖКГ на думку автора, має бути значно більшою. Однією з причин не стійкого фінансового стану підприємств ЖКГ є високий рівень дебіторської заборгованості, оскільки несвоєчасна та не в повному обсязі здійснена оплата споживачами ЖКп негативно впливає на функціонування підприємств ЖКГ та скорочує можливості їх розвитку. Отже, ліквідація або значне зниження вказаної заборгованості населення сприяло б збільшенню обсягів фінансування підприємств ЖКГ. Крім того, як з боку власників, так і в цілому громадськості повинні здійснюватись контроль і моніторинг за повнотою та цільовим характером використаних коштів.

Розглядаючи розвиток підприємств ЖКГ як взаємодію між його окремими функціональними структурами, слід зазначити, що вітчизняними вченими запропоновані напрями та інструментарій забезпечення ефективності їх функціонування [96]:

- 1) визначення сутнісних характеристик підприємств ЖКГ;
- 2) обґрунтування специфіки підприємств ЖКГ, враховуючи його соціальну орієнтованість й багаторівневість взаємовідносин і зв'язків між зацікавлених особами, що функціонують в сфері ЖКГ;
- 3) використання інструментів системного аналізу;
- 4) реалізація принципів системності, структурності, пропорційності, цілісності об'єктів житлово-комунального господарства;
- 5) створення інформаційно-аналітичного базису для реформування й розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

У результаті аналізу існуючих наукових досліджень встановлено, що розвиток ЖКГ України доцільно розглядати як систему поєднання окремих структурних елементів різного ієрархічного рівня - від регіонального до

локального (структурними елементами першого порядку виступають обласні ЖКГ; ланку другого порядку становлять ЖКГ адміністративних районів; третього - локальні ЖКГ населених пунктів, тобто міст, сіл, селищ міського типу) [59]. Крім того, компонентна структура є специфічною основою територіальної організації ЖКГ, яка характеризує внутрішню побудову та активне співвідношення окремих територіальних підрозділів [96].

Для реалізації механізму реформування й розвитку підприємств житлово-комунального господарства застосовуються методи і засоби, які взаємодіють між собою, вирішуючи поставлені завдання, що мають цільову установку, враховуючи особливості соціально-економічного зовнішнього середовища та внутрішні трансформації.

Розвиток підприємств ЖКГ України потребує формування й використання адаптованої нормативно-правової бази, при цьому наголосимо на тому, що за роки незалежності України створена суттєва нормативно-правова база щодо розвитку ЖКГ [69, 86, 108, 109, 139, 148, 149, 154, 166, 176, 183-185].

Серед представлених законодавчих актів найбільш вагомим був Закон України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки», від 11 червня 2009 р. № 1511-IV (додаток А, табл. А.1), реалізацію якого доцільно проаналізувати.

У результаті узагальнення положень цього Закону встановлено, що в розглянутому законодавчому акті не приділено уваги впровадженню механізмів розвитку ринкових відносин у сфері ЖКГ. Водночас підтверджується закріплення владних повноважень щодо регулювання та управління представленою сферою державними центральними та місцевими органами управління. Також окремим напрямом функціонування ЖКГ передбачено монопольне становище, що негативно впливає на розвиток підприємств ЖКГ. Цим Законом не обґрунтовуються трансформації організаційної структури регіонального управління галуззю, ефективність якої, на думку більшості експертів, залишається на низькому рівні. Отже, слід вказати на те, що протягом років реалізації Програми приватними підприємствами

обслуговується лише 17% житлового фонду, 9% житлового фонду управляється ОСББ, що свідчить про низький рівень реформування галузі, впровадження «нових» механізмів управління в сфері ЖКГ [226].

Спостерігається недофінансування галузі за час виконання Програми як із державного, так і місцевих бюджетів, а власних коштів підприємств недостатньо. Крім того, на розвиток ЖКП негативно впливає рівень їх тінізації, яка проявляється шляхом здійснення неправомірних дій та шахрайства, що порушує права та інтереси споживачів і створює умови для корупції, зловживань, тіньових схем енергозбереження тощо [50]. Отже, для вирішення представлених проблем фахівці пропонують розробити та впровадити науково обґрунтований адміністративно-правовий режим управління економічними процесами в житлово-комунальній сфері, спрямованого на створенні організаційно-правової інфраструктури подолання кризових явищ, детінізації відносин, що створює умови для забезпечення виробництва й реалізації ЖКп [15]. Слід зазначити, що створення умов тінізації та зловживань, зокрема, в сфері формування тарифів, де значна кількість витрат входять в частину інших операційних витрат, пов'язано з необґрунтованим зростанням величини витрат, які, безпосередньо, не пов'язані з наданням послуг.

Водночас формування тарифів здійснюється не на техніко-економічному обґрунтуванні, а на принципах витратного методу, який базується на фактичних витратах минулих періодів, які у більшості випадків є неоптимальними.

На рівень тінізації ЖКГ також впливають природні монополії, без розвитку ринкових відносин й забезпечення конкуренції.

Значним джерелом розвитку тіньових схем на підприємствах ЖКГ є наявність диспропорцій у тарифах та нормах їх споживання. На думку більшості фахівців ЖКГ, негативний вплив спричиняють необґрунтовані організаційно-правові рішення, зокрема в сфері надання пільг та субсидій [93]. Отже, наголосимо на тому, що для забезпечення розвитку підприємств ЖКГ в Україні необхідно вирішити проблеми нівелювання впливу тіньового сектору економіки, й реалізації всіх заходів та напрямів фінансування відповідно до

положень Закону України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки».

Слід зазначити, що на сучасному етапі економічних перетворень здійснюється робота щодо формування й впровадження нормативно-правового забезпечення функціонування й розвитку підприємств житлово-комунального господарства у всіх регіонах України. Так, наприклад, розглянемо перелік програм, які розроблені, діяли або діють у Харківській області:

- «Концепція системного розвитку м. Харкова до 2010 р.»;
- «Програма підвищення ефективності місцевого самоврядування на основі інтелектуального потенціалу Харкова»;
- «Програма розвитку і реформування житлово-комунального господарства м. Харкова на 2003-2010 рр.»;
- «Програма розвитку і реформування житлово-комунального господарства Харківської області на 2003-2010 рр.»;
- «Концепція сталого розвитку Харкова»;
- «Програма розвитку і реформування ЖКГ м. Харкова до 2010 р.»;
- «Програма розвитку і реформування житлово-комунального господарства Харківської області на період до 2010 року»;
- «Концепція регулювання в сфері житлово-комунального господарства»;
- «Програма розвитку і реформування житлово-комунального господарства м. Чугуєва на 2005-2010 рр.»;
- «Дослідження і розробка програми розвитку, модернізації та енергетичної реабілітації галузі теплопостачання м. Куп'янська Харківської області»;
- «Концепція розвитку та реформування житлово-комунального господарства м. Харкова на 2007-2011 рр.» [194];
- «Програма «Питна вода Харківської області» на 2012-2020 роки»;
- «Програма розвитку дорожнього комплексу Харківської області на 2012-2016 роки»;
- «Програма стимулювання ОСББ, ЖБК Харківської області до

впровадження енергоефективних технологій на 2016-2020 роки»;

- «Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 р.»;

- «Обласна програма забезпечення молоді житлом в Харківській області на 2014-2017 роки» та ін.

Таким чином, на функціонування підприємств ЖКГ впливають різні процеси, зокрема, пов'язані з рівнем екологічної безпеки. В цьому контексті у взаємозв'язку із органами, що забезпечують екологічну безпеку, на підприємствах ЖКГ реалізуються ряд програм (Додаток Б, табл. Б.1).

Отже, узагальнюючи результати дослідження програм можна наголосити на тому, що їх більшість спрямовані на регулювання відносин в сфері поводження, використання та переробки твердих відходів та підвищення якості питної води. Проте, в деяких регіонах спостерігається відсутність взаємодії органів управління ЖКГ й екологічних та інших органів регіонального управління. Наприклад, в Дніпропетровській, Львівській, Полтавській, Рівненській областях. Тому, важливе значення при забезпеченні розвитку підприємств ЖКГ й вирішення соціально-економічних і екологічних проблем має забезпечення взаємодії органів регіонального управління, в тому числі органів ЖКГ з іншими організаційними структурами.

Як зазначають дослідники, то на розвиток підприємств житлово-комунального господарства впливають наступні особливості:

- територіальна роз'єднаність об'єктів житлово-комунального господарства, трудомісткість виконаних робіт, здійснення значних ремонтних робіт, значна потреба в застосуванні машин і механізмів [75];

- особливості формування й застосування тарифної політики, її вмотивованість та економічна обґрунтованість, складний механізм розвитку підприємств житлово-комунального господарства [217];

- наявність суттєвого внутрішнього потенціалу сфери житлово-комунального господарства та можливість значного підвищення ефективності й результативності його функціонування [21];

- особливості облікових процедур на підприємствах житлово-

комунального господарства та функціонування організаційних структур, які формують й впливають на діяльність цих підприємств [49];

- наявність власних законів формування попиту й пропозиції, специфічні ознаки діяльності житлово-комунальних підприємств, їх економічний розвиток [93];

- соціальна орієнтованість підприємств ЖКГ, в якому важливе значення має якість, рівень обслуговування споживачів послуг, їх відповідність [121];

- особливості взаємовідносин між підприємствами житлово-комунального господарства і державою та територіальною громадою, формування дебіторської та кредиторської заборгованості, наявність адміністративних, а не ринкових відносин в цій сфері [208];

- залежність галузі від багатьох соціально-економічних факторів та процесів, що відбуваються на різних рівнях громадянського суспільства [197];

- особливості рівня обґрунтованості національної та регіональних стратегій сфер житлово-комунального господарства [33];

- особливості соціально-економічної інфраструктури підприємств житлово-комунального господарства [77];

- важливість підприємств ЖКГ для національної економіки України, як цілісного комплексу й центру економічних інтересів та відносин, які виникають й розвиваються на муніципальному й обласному рівнях [122, 203];

- відсутність конкуренції і монополістичне становище підприємств житлово-комунального господарства [206];

- необхідність забезпечення постійного виконання виробничої програми, низьке використання виробничих потужностей [16].

Таким чином, наголосимо на тому, що для реформування і поліпшення розвитку підприємств ЖКГ доцільно передбачити створення цілісної системи забезпечення соціально-економічних та організаційно-управлінських взаємозв'язків, спрямованих на досягнення оптимальної просторової структури цієї сфери господарювання, раціональне використання залучених ресурсів, при задоволенні потреб населення території для зростання їх життєвого рівня. Крім

того, для підвищення ефективності функціонування підприємств ЖКГ необхідно враховувати рівень взаємовідносин між зацікавленими особами, ліквідувати регіональні диспропорції й дисбаланси в розвитку комунальних підприємств, забезпечити зростання якості наданих ЖКп та ін.

У результаті систематизації існуючої наукової літератури автором виявлені особливості функціонування та розвитку підприємств ЖКГ в сучасних умовах, які полягають у наступному (рис. 1.4).

Крім того, при забезпеченні розвитку підприємств житлово-комунального господарства необхідно враховувати значну територіальну роз'єднаність об'єктів ЖКГ, наявність суттєвого внутрішньогосподарського потенціалу, власні закони формування попиту та пропозиції, особливості взаємовідносин між підприємствами комплексу й державними органами та органами місцевого самоврядування, залежність галузі від значної кількості соціально-економічних факторів і процесів, що відбуваються у державі, в цілому, й на регіональному рівні, зокрема, наявність інфраструктури, яка впливає на діяльність підприємств ЖКГ.

Узагальнюючи досвід розвинених країн світу та враховуючи особливості функціонування та розвитку підприємств ЖКГ, автором запропоновані наступні напрями розвитку підприємств вітчизняного ЖКГ:

- активне впровадження ОСББ для управління житловим господарством;
- використання змішаної моделі управління підприємствами ЖКГ, яка враховує положення німецької моделі з важливим значенням муніципалітетів, та французької моделі, де широке використання отримало залучення приватного сектору в сферу ЖКГ;
- реалізація програм енергозабезпечення на підприємствах ЖКГ;
- використання сучасних інформаційних та виробничих технологій на підприємствах ЖКГ;
- впровадження й розвиток приватно-державного партнерства на підприємствах ЖКГ;
- залучення приватних інвесторів і створення конкурентного середовища із зниженням тиску державних органів;



Рис. 1.4 – Особливості функціонування та розвитку підприємств ЖКГ в сучасних умовах

Джерело: побудовано автором

- створення, впровадження й використання розвинених баз даних підприємств ЖКГ, які дозволяють забезпечити організацію ефективного управління житлом, забезпечити можливості демонополізації підприємств ЖКГ, збільшити рівень оснащення наявного житлового фонду засобами обліку використаних ресурсів;

- підвищення якості та рівня професійності персоналу на підприємствах житлово-комунального господарства;

- застосування сучасних методів дослідження показників діяльності підприємств ЖКГ для своєчасного виявлення диспропорцій та асиметрій щодо діяльності підприємств галузі;

- залучення населення до управління ЖКГ, розмежування функцій замовника, здійснення моніторингу об'єктів господарства [9];

- використання інструментів залучення додаткового капіталу (наприклад, на основі застосування інструментів формування й використання венчурного капіталу, як джерела спільного інвестування закритого типу, що здійснюється на основі приватного розміщення цінних паперів власного випуску й власних активів, які більш ніж на 50% складаються з корпоративних прав і цінних паперів [16];

- реалізація принципів рівності на загальнодержавному рівні соціальних умов існування для повного задоволення в обсягах і структурі потреб населення різних регіонів в ЖКп відповідно встановлених нормативів і національних стандартів [31];

- зниження рівня впливу «тіньової» економіки на розвиток підприємств ЖКГ та забезпечення реалізації й фінансування в повному обсязі напрямів відповідно положень Закону України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку ЖКГ на 2009-2014 роки».

Отже, у контексті формування й використання нормативно-правової бази, слід вказати на необхідність моніторингу виконання запропонованих програм, визначення рівня їх ефективності й результативності, при цьому особлива увага автором фокусується на формуванні джерел фінансування цих програм та

забезпечення прозорості використання залучених фінансових ресурсів, що дозволить забезпечити цільову орієнтованість та прозорий характер розподілу коштів.

1.2. Теоретико-методичні положення щодо системи управління розвитком підприємств житлово-комунального господарства

Найбільш актуальними для забезпечення ефективності й результативності управління підприємствами ЖКГ є питання оптимізації їх управління на основі позитивних структурних зрушень галузевої, просторової та функціональної систем, відновлення й зміцнення ефективного співробітництва регіонів, зменшення міжрегіональних та міжгалузевих диспропорцій, раціонального використання ресурсів, формування й використання виробничо-господарського потенціалу підприємств ЖКГ та ін.

Заслуговує на увагу теоретичний підхід, запропонований групою авторів (С.І. Дорогунцовим, П.П. Борщевським, Б.М. Данилишиним), які для забезпечення управління підприємствами ЖКГ й підвищення ефективності й результативності його функціонування розглядають житлово-комунальне господарство як багаторівневу систему, яка охоплює різні територіально-просторові комплекси [59].

Подібну точку зору висловлює й В.І. Логвиненко, який визначає напрями, що дозволять підвищити ефективність управління ЖКГ (рис. 1.5).

Слід зазначити, що для зміцнення ефективності управління В.І. Логвиненко фокусує увагу на розробці механізму управління підприємствами ЖКГ на основі реалізації відповідних принципів:

- єдності методологічних підходів до формування складових представленої механізму;
- оптимальності структури органів управління;
- чіткої структуризації елементів організаційно-економічного механізму управління за галузевою та територіальною ознаками;



Рис. 1.5 – Напрями підвищення ефективності управління підприємствами житлово-комунального господарства [96]

- можливість постійної трансформації елементів організаційно-економічного механізму, та здійснення впливу на них відповідно змінам, які відбуваються у внутрішньому й зовнішньому середовищі;

- інформаціології як основної умови інформатизації науково-технічного прогресу та соціально-економічного розвитку держави, в цілому, і підприємств, зокрема [96].

Для підвищення рівня керованості функціонування підприємств ЖКГ деякі автори зосереджують увагу на необхідності моделювання відповідних показників і процесів, що відбуваються у ЖКГ. Так, О.О. Євсєєва використовує

методику прогнозування розвитку підприємств ЖКГ (на прикладі Харківського регіону) [63]. Для цього вона розробила відповідні моделі: лінійні, логарифмічні, поліноміальні, ступеневі, експоненціальні. Крім того, О.О. Євсєєва пропонує для уточнення прогнозу здійснювати багатофакторний кластерний та кореляційний аналіз, що, на її думку, підвищить ефективність управління ЖКП.

У сфері управління підприємствами ЖКГ О.П. Хом'як вказує на необхідність створення нових спеціалізованих організаційно-управлінських структур, які дозволять створити умови для зростання результативності діяльності комунальних підприємств [218]. Проте, цей підхід має неоднозначний характер, оскільки в системі ЖКГ створено й функціонує значна кількість організаційних підрозділів, одні з яких є рудиментами з радянської системи (наприклад, житлово-експлуатаційні контори), інші, так звані «нові» організаційні підрозділи, які формуються останнім часом (ОСББ). Поряд з цим, їх функціонування характеризується низькою ефективністю (житлово-експлуатаційні контори) й розвиненістю (ОСББ). Тому, важливим завданням в сфері управління підприємствами ЖКГ є оптимізація існуючої системи управління, підвищення ефективності їх функціонування, забезпечення контролю за їх діяльністю та ін.

Встановлено у результаті узагальнення теоретичних підходів, що в сучасних наукових дослідженнях в сфері управління підприємствами ЖКГ особлива увага приділяється: програмам розвитку ЖКГ, використанню сценарного підходу щодо функціонування ЖКП, формуванню основних принципів управління підприємствами ЖКГ (історизм, єдність, політика розбудови міста та його складових, комплексність, оздоровлення екологічного середовища, пріоритетність, варіантність, об'єктивність оцінки функціонування підприємствами ЖКГ), визначення та удосконалення системи показників розвитку господарства [48].

У результаті узагальнення автором для оптимізації системи управління підприємствами ЖКГ пропонується удосконалювати муніципальне управління підприємствами ЖКГ шляхом підвищення ефективності функціонування Дирекції єдиного замовника по управлінню житловим фондом і прилеглими територіями. Існуюча структура повинна трансформуватись в управляючу

компанію, де її функціонування залежить від якості наданих послуг й технічного стану житлового фонду.

Слід зазначити, що за останні роки підвищується значення інформатизації функціонування й розвитку підприємств ЖКГ. У цьому контексті заслуговує на увагу точка зору О.В. Димченко, яка для підприємств ЖКГ пропонує впровадити або удосконалити систему інформатизації на основі використання сучасних інформаційних систем і технологій. Отже, інформатизація розглядається як процес керованого та планомірного створення в суспільстві та його економічній структурі інформаційної культури нового більш якісного рівня, створеної на поширення мережі комп'ютерних систем, практичному використанні в бізнесі та розвитку комунікацій, нових інформаційних технологій в суспільстві та економіці, а також ресурсів щодо усунення стратегічних і поточних важливих життєвих завдань [52].

На підприємствах ЖКГ О.В. Димченко для підвищення ефективності й результативності використання інформаційних потоків пропонує розробляти багаторівневі системи, в яких визначаються наступні блоки на основі відповідного нормативно-правового базису (рис. 1.6).

Запропонована система дозволяє забезпечити управління потоками інформації на всіх рівнях функціонування підприємств ЖКГ. Крім того, виділяючи окремі блоки в системі, менеджмент може впливати на негативні явища й попереджувати їх виникнення на житлово-комунальних підприємствах. В рамках розробленої системи управління інформаційними потоками на підприємствах ЖКГ пропонується використовувати відповідні інструменти й організаційні структури:

- білінгові системи;
- державний реєстр населення;
- «єдине розрахункове вікно»;
- геоінформаційні технології;
- розрахункові центри та ін.

Отже, в результаті дослідження О.В. Димченко робить висновок про те, що впровадження нових технологій на підприємствах ЖКГ дозволить підвищити

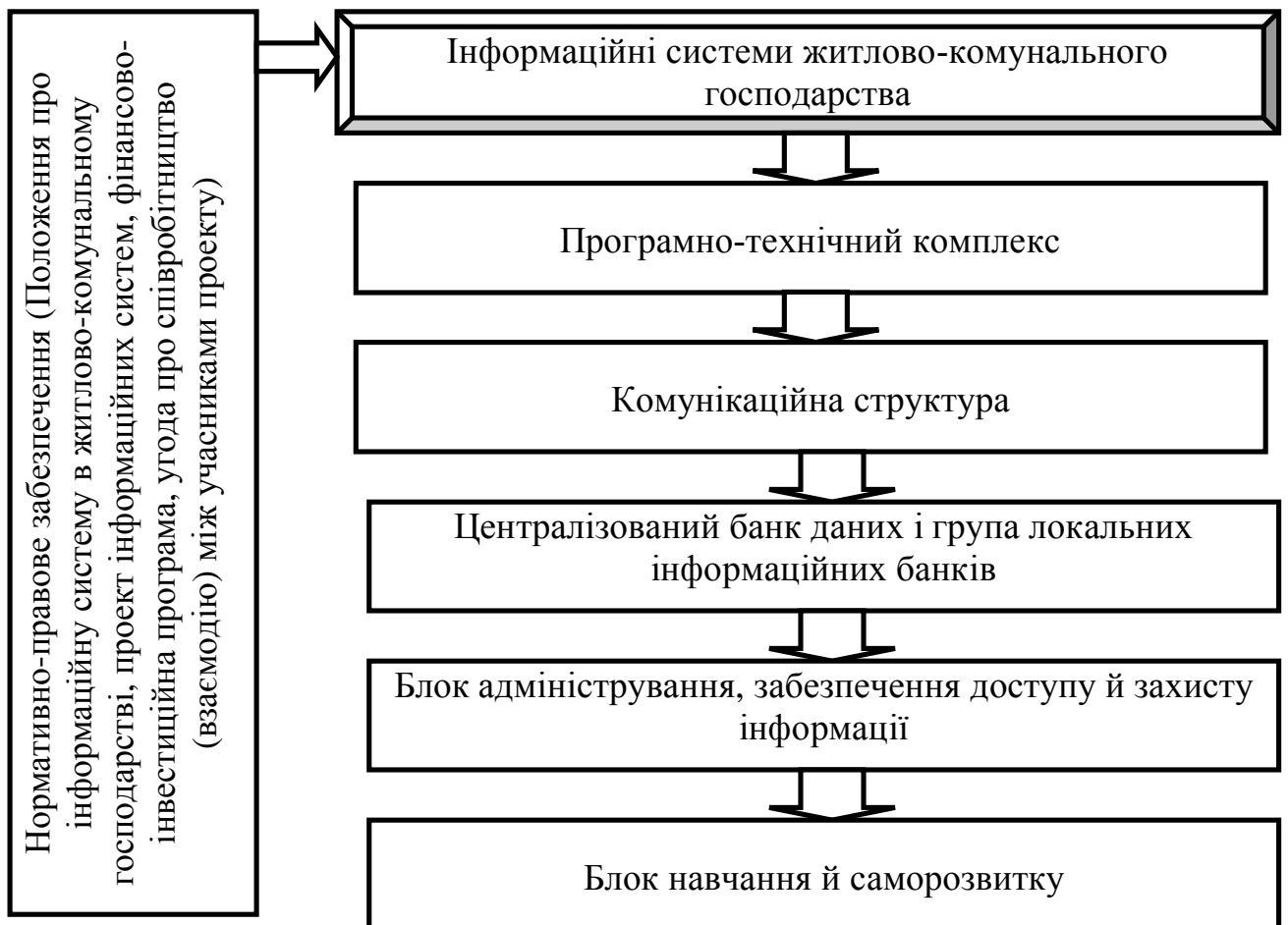


Рис. 1.6 – Блоки багаторівневої системи управління інформаційними потоками на підприємствах житлово-комунального господарства

рівень управління, реагування на негативні явища, зменшити витрати щодо надання послуг, збільшити результативність діяльності (рис. 1.7).

При здійсненні управління підприємствами ЖКГ необхідно враховувати чинники географічного середовища на основі теорії «географічного детермінізму», яка полягає у тому, що природні сили визначають напрями суспільного виробництва, враховуючи особливості географічного розміщення житлово-комунальних підприємств [190].

Для забезпечення управління, реалізація основних напрямів розвитку підприємств ЖКГ запропонований інструментарій, який базується на відповідних методах (рис. 1.8).

Особлива увага фокусується на сукупності взаємопов'язаних дій для забезпечення ефективності управління підприємствами житлово-комунального

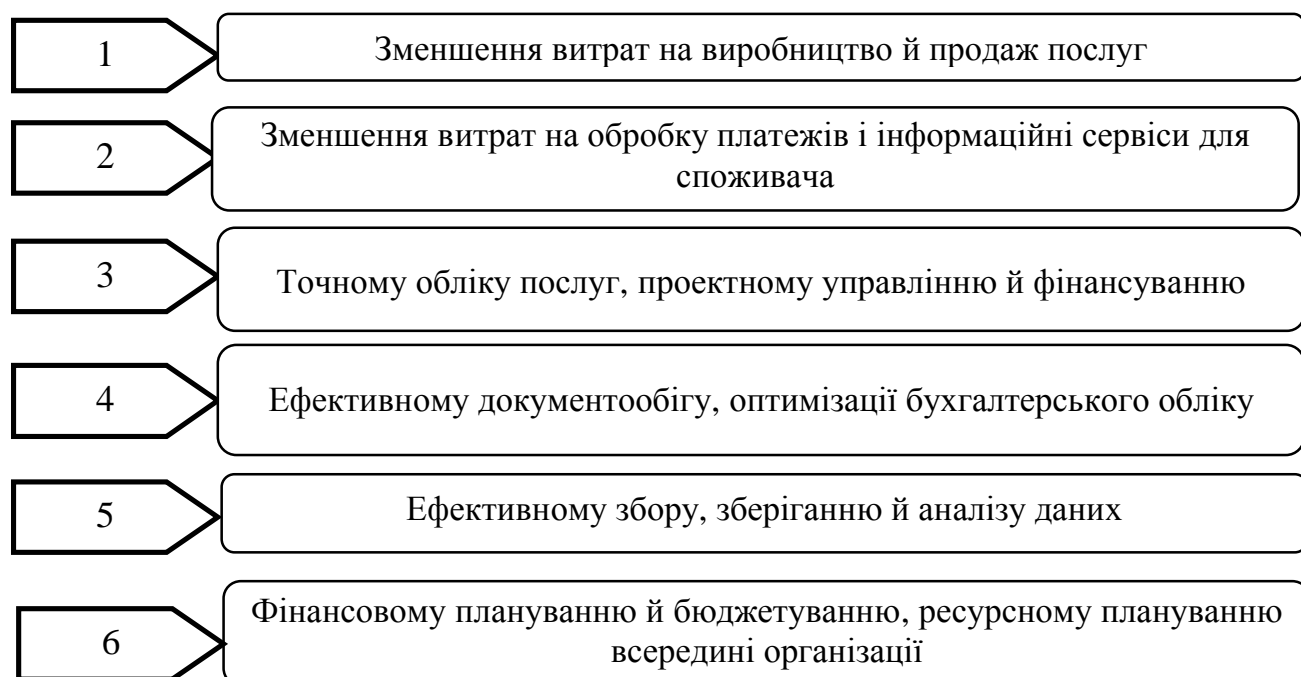


Рис. 1.7 – Результати впровадження нових технологій на підприємствах житлово-комунального господарства [52]



Рис. 1.8 – Методи управління житлово-комунальним господарством

господарства, які спрямовані на:

- визначенні територіальних особливостей функціонування об'єктів ЖКп;
- методах управління підприємствами ЖКГ;
- аналізі основних напрямів та виявлених особливостей функціонування підприємств житлово-комунального господарства;
- забезпеченні моніторингу якості, кількості та фінансової основи наданих послуг;
- планування й забезпечення стратегічного розвитку підприємств ЖКГ;
- моделювання систем управління підприємствами ЖКГ;
- застосуванні інформатизованих систем;
- сучасних управлінських технологіях;
- використанні сучасної матеріальної та технологічної бази при наданні житлово-комунальних послуг, побудові нових систем й ремонті існуючих;
- використанні сучасного, адаптованого кадрового потенціалу на підприємствах житлово-комунального господарства [23].

Отже, автор узагальнюючи вищенаведене, на підприємствах ЖКГ для зростання ефективності й результативності управління пропонує забезпечити активне впровадження й реалізацію положень стратегій розвитку при здійсненні відповідної трансформації системи управління. У цьому контексті основними напрями формування та реалізації стратегій розвитку є забезпечення результативності наданих ЖКп, зниження собівартості, зростання ефективності використання ресурсів, скорочення рівня їх втрат, перерахування ПДВ на ЖКп населенню на відновлення основних засобів комунальних об'єктів і мереж, здійснення постійних заходів щодо проведення агітаційної роботи та реалізація напрямів щодо зниження та попередження несвоєчасного погашення наданих послуг, проведення інформаційної роботи за напрямими забезпечення важливості та значення підприємств ЖКГ, застосування інноваційних технічних та технологічних засобів, створення умов для залучення інвестицій.

При цьому увага фокусується на підготовці й використанні методично-нормативних документів для реалізації положень Закону України «Про

стимулювання розвитку регіонів» [70], що дає змогу перейти на договірні засади розвитку підприємств ЖКГ, суттєво підвищує відповідальність регіональних і місцевих органів влади за розвиток цієї сфери. Водночас запропоновані дії дозволяють розробити нові й впровадити існуючі комплексні програми розвитку підприємств ЖКГ, забезпечити ефективне цільове використання бюджетних коштів.

На підприємствах ЖКГ ефективність функціонування забезпечується через реалізацію управлінських дій на основі здійснення бюджетної децентралізації, зміцнення місцевої фінансової бази ЖКГ та ін. Крім того, для підвищення відповідальності місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування за розвиток підприємств ЖКГ та створення прозорої системи взаємовідносин місцевих органів влади з управлінськими структурами ЖКГ запроваджується комплексний моніторинг всіх сторін функціонування підприємств ЖКГ й формування та використання коштів місцевої громади на основі уніфікованої системи. Поряд з цим, запропоновано створити відкриту електронну базу даних, яка доступна для кожного громадянина, що даватиме вичерпну інформацію про ресурси, економіку, інвестиційну діяльність та розвиток підприємств ЖКГ, напрями використання ресурсів громади, рівень реалізації програм та ін.

Застосування досвіду управління підприємствами ЖКГ розвинених країн Європейського Союзу та світу дозволить розширити потенційні можливості для активізації нових форм і напрямів взаємного співробітництва в сфері ЖКГ, залучення регіонів та суб'єктів економічної діяльності України до реалізації спільних проектів та одержання фінансової підтримки таких проектів з боку Європейського Союзу.

Особлива увага у системі управління підприємствами ЖКГ фокусується на формуванні кадрового потенціалу, який відповідав би сучасним напрямам розвитку підприємств ЖКГ. У цьому контексті слід вказати на підвищення якості професійної підготовки кадрів для системи управління підприємствами ЖКГ. Крім того, в цьому процесі зростає роль місцевих органів влади у зміцненні потенціалу регіонального та місцевого розвитку та його ефективному

використанні. При формуванні кадрового потенціалу необхідно удосконалювати систему підготовки й перепідготовки кадрів, здійснення підвищення їх кваліфікації при формуванні й запровадженні чітких вимог щодо кваліфікаційних характеристик працівників, що зайняті на підприємствах ЖКГ.

Таким чином, запропоновано розробити та впровадити систему індикаторів й регуляторів стану та розвитку підприємств ЖКГ для забезпечення управління на основі виявлення особливостей внутрішнього й зовнішнього середовища, територіального розташування, природних умов, рівня соціально-економічного розвитку регіону та ін. При цьому увага фокусується на показниках результативності діяльності, формування та спрямування витрат, рівня ефективності використання активів житлово-комунальних підприємств, структури та застосування джерел фінансування, рівня оплати наданих послуг, використання відповідних ресурсів та ін.

Отже, у контексті розробки та реалізації стратегій управління підприємствами ЖКГ визначаються можливості використання сценарного підходу розвитку представлених підприємств з визначенням напрямів пріоритетного розвитку. При цьому пропонується розробка й впровадження моделей управління підприємствами ЖКГ, визначення умов їх застосування, враховуючи аспекти негативного впливу наслідків фінансово-економічної кризи, технологія ведення бізнесу, особливості організаційної структури, організація праці робітників, напрями та схеми здійснення договірних відносин і взаємодії із зацікавленими особами. Модель управління підприємствами ЖКГ формується на основі комбінуванні англійської, німецької та французької моделей, яка базується на принципах децентралізації повноважень, забезпечення дерегуляції, формування ринкових відносин, більш активне застосування таких організаційних форм як об'єднання власників житла у різні групи на конкурсних засадах, використання концесії, оренди, зростання конкуренції, впровадження системи договірно-правових відносин. У рамках моделі управління особливе значення має розробка, удосконалення та впровадження сучасних інформаційних технологій в системі ЖКГ на основі

багаторівневих інформаційних систем, що дозволяють підвищити якість формування й використання інформаційних потоків, наданих послуг, реагування на негативні явища та ін.

1.3. Стратегія розвитку підприємств житлово-комунального господарства: сутність та складові розробки і реалізації

Розвиток ринкової соціально-орієнтованої економіки для досягнення довгострокових цілей, вимагає застосування “нових” підходів щодо розробки й впровадження стратегії функціонування підприємств ЖКГ, яка базується на принципах цілеорієнтованості, комплексності та системності, результативності та ефективності, збалансованості й гармонійності, безперервності, гнучкості, адекватності та ін.

Стратегія, як багатоаспектна категорія, має теоретичний базис і особливості впровадження на житлово-комунальних підприємствах. Існують декілька визначень стратегії, зокрема:

- стратегія - це вміння керувати або планувати;
- стратегія - це першочерговий засіб досягнення основної мети;
- стратегія - це визначення напрямку та масштабів діяльності організації в довгостроковій перспективі [234].

Особливе значення при визначенні стратегії має характеристика напрямів, дій та інструментів для її реалізації на різних рівнях управлінської діяльності (функціональний напрям). Представником цього напрямку по праву можна вважати М. Портера, який обґрунтував комплекс методів та інструментів, спрямованих на забезпечення конкурентних переваг і перспективних можливостей для реалізації стратегії [136].

Важливим напрямом обґрунтування концептуальних засад поняття «стратегії» є підхід запропонований представниками Гарвардської бізнес-школи Andrews та Christiansen [233], які розглядають стратегію як комплексну категорію, розробка якої включає збір та аналіз даних, дії щодо її формування,

оцінка та впровадження. Вчені Гарвардської бізнес-школи побудували основні положення так званої школи проектування в рамках, якої стратегія визначається як співвідношення між потенціалом компанії та можливостями, які їй надає конкурентне середовище [233]. Слід зазначити, що надаючи перевагу процесам формування й впровадження стратегії, представники школи проектування залишають поза увагою процеси адаптації стратегії до умов господарювання, що перманентно трансформуються.

У цьому контексті для вирішення попередніх проблем, в сучасній економічній літературі запропонований відповідний інструментарій, а саме:

- впровадження й реалізація проекту PIMS, який спрямований на визначення впливу маркетингової стратегії на прибуток;
- матриця Бостонської консалтингової групи (зростання / частка ринку);
- матриця стратегічного планування бізнесу McKinsey;
- матриця життєвого циклу компанії ADL;
- матриця дивізіонального планування компанії Larange;
- аналіз кінцевої гри компанії Harrigan-Porter [234];
- дерево цілей [5].

У сучасних наукових дослідженнях отримав значного розвитку ресурсний підхід до визначення стратегії, в якому значна увага фокусується на ресурсах, які необхідно й доцільно використовувати для забезпечення конкурентних переваг. Отже, в цьому контексті визначають наступні напрями розробки стратегії:

- визначити й класифікувати ресурси, які необхідні для розробки й впровадження стратегії;
- характеристика можливостей підприємства з орієнтацією на більш ефективну їх реалізацію;
- визначення потенціалу ресурсів та можливостей щодо забезпечення конкурентних переваг;
- вибір стратегії використання ресурсів з найбільшою реалізацією потенціалу ресурсів та можливостей;
- визначення ресурсів, рівень яких необхідно збільшити для підвищення

ефективності й результативності діяльності суб'єктів господарювання [234].

Серед концепцій визначення стратегії слід вказати на теоретико-методичний підхід, який базується на особливостях управління цією категорією. Г. Мінцберг, як представник такого підходу визначає наступні типи стратегій: планові, підприємницькі та навчання шляхом набуття досвіду [104]. Запропонований підхід дозволяє здійснити відповідний вибір стратегії на підприємстві й здійснювати управління на кожному етапі виробничо-господарської діяльності. В той же час недоліком цього підходу є наявність деякого відокремлення запропонованих стратегій одна від одного, виникають складності гармонізації представлених стратегій та їх можливої зміни протягом операційного циклу.

При формуванні стратегій слід вказати на динамічний підхід, в якому перевага надається оцінки й реагування на зміни у зовнішньому середовищі, яке розглядається як багатогранна категорія, що включає цінності споживача, цінності акціонерів та персоналу, можливість реагування підприємства на зовнішні й внутрішні проблеми. Перевагою цього підходу є можливість постійного реагування на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Проте, виникає деякий дисбаланс щодо привалювання динамічної складової над іншими функціональними, ресурсними та ін.

У наукових дослідженнях спостерігаються зміщення акцентів щодо визначення стратегії, як окремої категорії, що має відповідні характеристики та ознаки до обґрунтування її як комплексної категорії. Так, вітчизняні вчені визначають стратегію як сукупність цілей і комплекс дій щодо їх досягнення, які враховують специфіку діяльності комунального сектора, обмеженість фінансових ресурсів, динамічність економічного середовища і переважання соціальної спрямованості функціонування житлово-комунального господарства [193].

Слід зазначити, що в рамках комплексного підходу заслуговують на увагу підходи, запропоновані відомими українськими вченими М. Долішнім [56] і З. Варналієм [190], які важливе значення при розробці й впровадженні стратегії приділяють комплексу інструментів просторового регулювання соціально-економічного розвитку й управлінню економічними, соціальними,

екологічними та політичними факторами. Крім того, З. Варналій робить важливий висновок, що стратегія регіонального розвитку має гармонійно вписуватись в загальнодержавну стратегію розвитку.

Таким чином, в дослідженні пропонується авторське визначення поняття «стратегія розвитку підприємств ЖКГ», яке з урахуванням галузевої специфіки та конкретних умов України визначене як комплекс довгострокових керованих дій, спрямованих на удосконалення якості надання послуг споживачам на основі використання методів, інструментарію, моделей, орієнтованих на досягнення кількісно визначених цілей у контексті узгодження інтересів і можливостей споживачів, підприємств ЖКГ, територіальної громади, держави та інших зацікавлених осіб.

У процесі розробки стратегії важливе значення має стратегічне планування, яке перебуває в фокусі уваги широкого кола науковців. Т. Момот і Є. Мица в контексті розробки стратегічних планів приділяють увагу розробці рекомендацій та передумов забезпечення оптимальних напрямів розвитку підприємств, проте не визначають конкретні сценарії стратегічного розвитку суб'єктів господарювання [105].

Визначаючи детермінанти стратегічного планування Г. Домбровська та І. Геращенко запропонували трансформаційну модель змісту структурних складових стратегічного планування [58]. Проте не розроблено конкретного механізму реалізації стратегічного планування та його детермінантів на підприємстві.

Деякі фахівці при здійсненні стратегічного планування концентрують увагу на ризиках та впливу зовнішніх факторів на підприємство [30]. Водночас, у представленому дослідженні Висоцького Г.Г. не запропоновано узагальнюючого критерію розвитку ЖКГ та вплив на нього зовнішнього й внутрішнього середовища, що знижує рівень обґрунтованості прийняття й реалізації управлінських рішень.

Л. Кравцова в процесі стратегічного планування розвитку підприємств ЖКГ пропонує алгоритм стратегічного планування, в рамках якого виділяє

наступні напрями (рис. 1.9) [91].

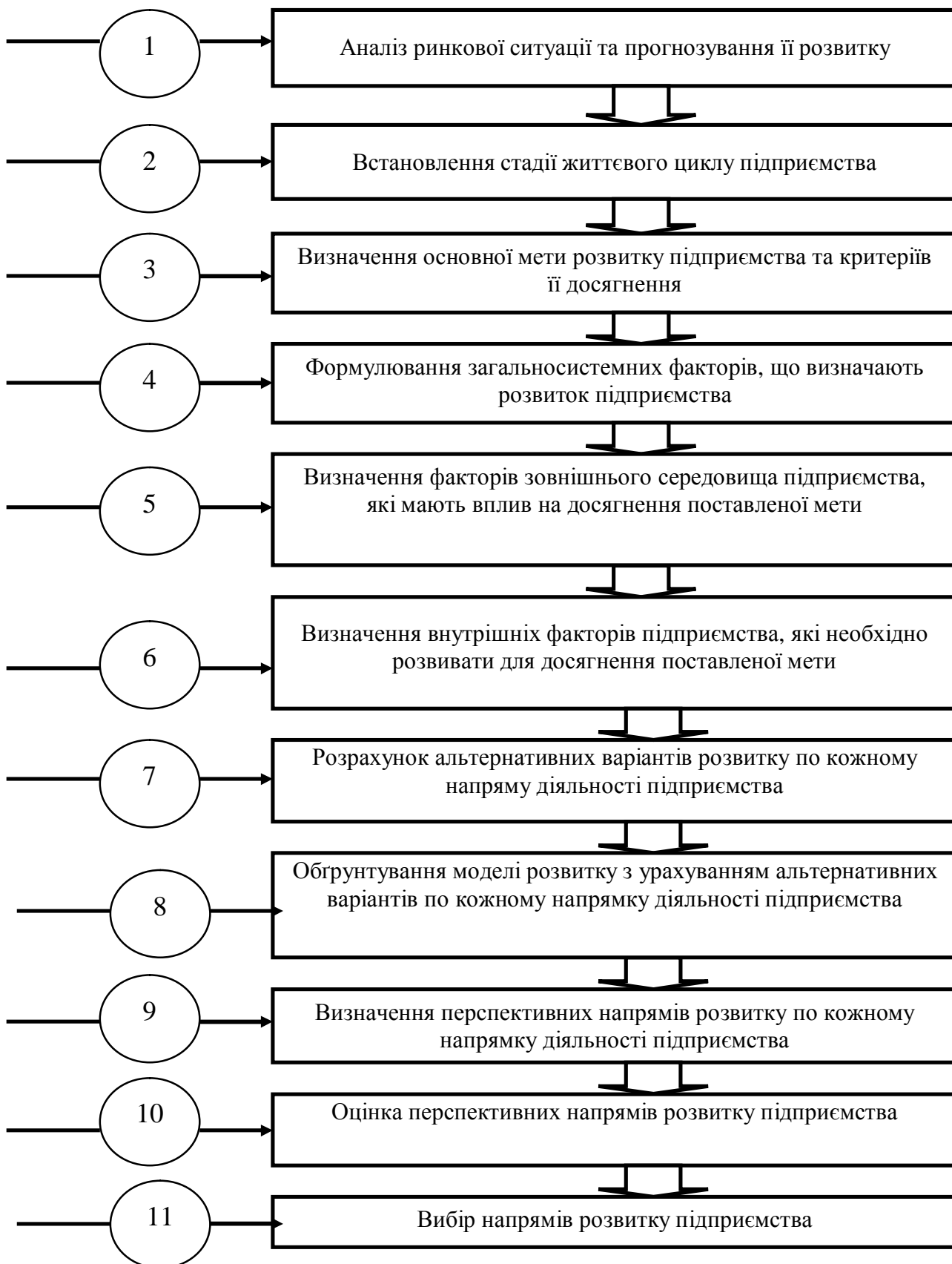


Рис. 1.9 – Напрями здійснення стратегічного планування на підприємстві [91]

Отже, запропоновані напрями дозволяють комплексно здійснити стратегічне планування й відповідно напрямів реагувати на диспропорції й асиметрії, що виникають в системі. Проте, нажаль, не конкретизовані кількісні параметри щодо результативності впровадження напрямів розвитку підприємства, відсутній конкретний інструментарій оцінки визначених напрямів розвитку. Крім того, відсутній механізм реалізації розробленого алгоритму стратегічного планування напрямів розвитку підприємства.

Слід зазначити, що для розробки й впровадження стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства необхідно визначити джерела фінансування цієї галузі, в тому числі за рахунок залучення іноземних інвестицій.

У цьому напрямі на підприємствах ЖКГ спостерігається низька активність. Так, протягом останніх років реалізовано всього декілька проектів:

- програма Тасіс Європейського Союзу в Україні «Сталий територіальний розвиток в Україні» на суму 13,3 млн. дол. США;
- спільний проект Тасіс та ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» - 13 млн. дол. США;
- проект Німецького товариства технічного співробітництва GTZ «Санація житлового будинку»;
- проект Німецького товариства технічного співробітництва GTZ «Реконструкція історичного центру міста» - 10 млн. дол. США;
- спільний проект з Посольством Польщі в Україні «Впровадження європейських стандартів до реструктуризації і управління комунальним господарством України, використовуючи досвід Польщі»;
- спільний проект зі Світовим банком проект «Водопостачання та каналізація м. Львова» - сума гранту становить 40,8 млн. дол. США;
- спільний проект з Європейським банком реконструкції та розвитку щодо реалізації проекту «Розвиток системи водопостачання та каналізації м. Запоріжжя» - 42,5 млн. дол. США;
- спільний зі Світовим банком проект «Розвиток міської інфраструктури»

- 140 млн. дол. США;

- спільний з Європейським інвестиційним банком проект «Розвиток системи водопостачання та водовідведення м. Миколаєва» - 28 млн. євро.

- спільний проект з Міжнародним банком реконструкції та розвитку й Фондом чистих технологій щодо реалізації проекту «Підвищення енергоефективності в секторі централізованого тепlopостачання України» - 382 млн. дол. США;

- спільний зі Світовим банком проект «Другий проект розвитку міської інфраструктури» - 350 млн. дол. США;

- спільний проект з Міжнародним банком реконструкції та розвитку «Удосконалення системи мулового господарства каналізаційних очисних споруд м. Харкова» - 75,8 млн. дол. США [126].

Далі наголосимо на тому, що існують проблеми щодо фінансування деяких положень вищерозглянутих Законів для реалізації їх в повному обсязі, що гальмує взаємовідносини з іноземними інвесторами в сфері житлово-комунального господарства. Крім того, для впровадження комплексу дій, які запропоновано включити при розробці стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства, враховуючи міжнародний досвід та особливості взаємодії з іноземними інвесторами, в сфері управління підприємствами житлово-комунального господарства створюється Державне підприємство «Фонд розвитку житлово-комунального господарства України», основним напрямом функціонування якого, є організація співпраці та взаємодія з міжнародними фінансовими інституціями та іноземними інвесторами. Функціонування Державного підприємства «Фонд розвитку житлово-комунального господарства України» передбачає створення резервного фонду капіталовкладень, сприяння випуску єврооблігацій у закордонних банках, участь в акціонуванні та приватизації ЖКП та ін.

Важливе значення при розробці й впровадженні стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства має розробка й реалізація заходів, пов'язаних з міжнародною технічною допомогою, використання

грантів міжнародних організацій, впровадження в сферу функціонування підприємств житлово-комунального господарства спільних проектів.

На думку фахівців, для розробки й впровадження стратегії розвитку підприємств ЖКГ необхідно трансформувати існуючу організаційну систему управління цією сферою. Так, В. Ніколаєв і Ю. Антонюк запропонували п'ятирівневу систему управління стратегією розвитку підприємств житлово-комунального господарства [115]:

1 рівень: розробка, нормативно-методичне забезпечення і моніторинг здійснення державної програми реформування галузі;

2 рівень: конкретизація заходів державної програми, планування, організація і моніторинг їх здійснення в містах і районах області;

3 рівень: планування і здійснення заходів з реформування і реорганізація житлово-комунального господарства міста (району);

4 рівень: планування і здійснення стратегії розвитку підприємства;

5 рівень: планування і контроль проектів реформування галузі.

Названі автори запропонували заходи щодо розробки й впровадження представленої системи (рис. 1.10).

У результаті систематизації отриманих результатів дослідження автором визначено, що в рамках спільних проектів реалізуються заходи, які мають тактичний характер і спрямовані на роботу з конкретними об'єктами. Проте, комплексної інвестиційної програми не впроваджено, оскільки у іноземних інвесторів не має повної довіри до існуючої системи управління ЖКГ. Слід вказати на негативні явища (корупція, тіньова економіка, неефективна система управління житлово-комунальними підприємствами та ін.), якими характеризується функціонування ЖКГ на регіональному рівні.

За останні роки розроблено й впроваджено організаційні структури, які спрямовані на покращення інвестиційного клімату та активізації залучення іноземних інвестицій в сфері житлово-комунального господарства України.

Слід зазначити, що для розробки стратегії розвитку житлово-комунального господарства, враховуючи міжнародний досвід та особливості його взаємодії з



Рис. 1.10 – Заходи щодо розробки й впровадження системи управління стратегією розвитку підприємств житлово-комунального господарства [115]

іноземними інвесторами, автором запропоновані наступні дії (рис. 1.11).

Реалізація запропонованого комплексу спирається на відповідну нормативно-правову базу, а саме: Закон України «Про засади зовнішньої та внутрішньої політики України», Закон України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку ЖКГ на 2009-2014 роки» та ін.

Отже, розглянутий інструментарій дозволяє розробити й впровадити стратегію розвитку підприємств житлово-комунального господарства, яка орієнована на зростання ефективності й результативності діяльності при

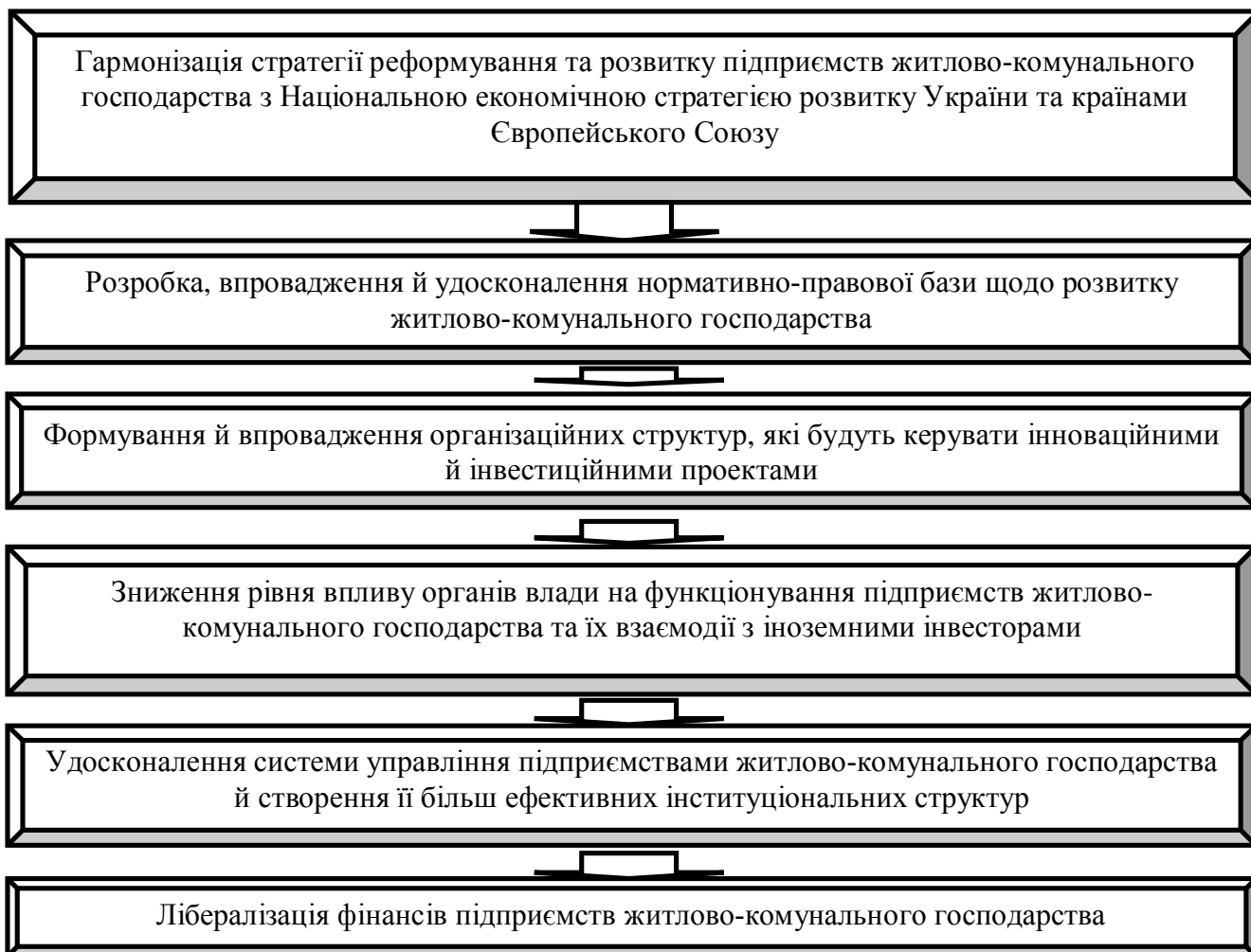


Рис. 1.11 – Комплекс дій для розробки стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства

Джерело: побудовано автором

ринкових умов, конкурентоспроможності житлово-комунальних підприємств, застосуванні «нових» організаційних форм, гармонізації взаємодії із зацікавленими особами.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретико-методичних засад управління розвитком підприємств житлово-комунального господарства отримані наступні висновки та надані пропозиції:

1. Обґрунтовано, що діяльність підприємств житлово-комунального

господарства в сучасних умовах характеризується недосконалістю системи управління, низькими темпами реформування галузі та якості наданих послуг споживачам, неспівставленістю їх вартості, зростанням аварійності та ін.

2. У результаті узагальнення досвіду функціонування підприємств житлово-комунального господарства у західних країнах доведена необхідність використання змішаної моделі розвитку, яка враховує положення німецької моделі (основне значення віддається муніципалітетам), та французької моделі (широке використання отримало залучення приватного сектору).

3. Встановлено, що Україна за долею витрат домогосподарств на оплату житлово-комунальних послуг серед представлених країн (Англія, Латвія, Молдова, Росія, Німеччина, Франція, США, Чехія, Норвегія, Казахстан, Україна, Австралія, Канада, Білорусь, Іспанія) посідає десяте місце з тринадцяти, що свідчить про значну увагу в країнах з розвинутою економікою розвитку ЖКп, зростання питомої ваги якісного житла й надання якісних послуг, які потрібно оплачувати споживачам на досить високому рівні, при зміщенні пріоритетів функціонування вітчизняних підприємств ЖКГ з «виживання» на розвиток.

4. Визначено, що для регламентації функціонування та розвитку підприємств житлово-комунального господарства необхідно впровадження й реалізація механізмів розвитку конкурентних відносин, а також розробка пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази.

5. У результаті систематизації існуючої наукової літератури виявлені особливості функціонування та розвитку підприємств ЖКГ, а саме: територіальна роз'єднаність об'єктів житлово-комунального господарства; формування й застосування тарифної політики; наявність суттєвого внутрішнього потенціалу підприємств ЖКГ; особливості здійснення облікових процедур на підприємствах житлово-комунального господарства та функціонування організаційних структур; наявність власних законів формування попиту й пропозиції, специфічні ознаки діяльності ЖКП; соціальна орієнтованість ЖКГ; особливості взаємовідносин між підприємствами

житлово-комунального господарства і державою та територіальною громадою; залежність підприємств від багатьох соціально-економічних факторів та процесів; особливості рівня обґрунтованості національної та регіональних стратегій; важливість підприємств ЖКГ для національної економіки України; відсутність конкуренції і монополістичне становище; необхідність забезпечення постійного виконання виробничої програми та ін.

6. Обґрунтовано, що для реформування і розвитку підприємств житлово-комунального господарства необхідно створити цілісну систему забезпечення соціально-економічних та організаційно-управлінських взаємозв'язків, спрямованих на досягнення оптимальної просторової структури цієї сфери господарювання, раціональне використання залучених ресурсів, при задоволенні потреб населення території для зростання їх життєвого рівня.

7. У результаті узагальнення теоретико-методичних засад запропоновані напрями підвищення ефективності управління підприємствами житлово-комунального господарства, які спрямовані на визначення територіальних особливостей функціонування об'єктів житлово-комунального господарства, методах управління, аналізі основних напрямів та виявлених особливостей функціонування підприємств ЖКГ, забезпеченні моніторингу якості, кількості та фінансової основи наданих послуг, плануванні й забезпеченні стратегічного розвитку підприємств житлово-комунального господарства, моделюванні систем управління, застосуванні інформатизованих систем, використанні сучасної матеріальної та технологічної бази при наданні ЖКп, підвищення якості кадрового потенціалу та ін.

8. Запропоновано авторське визначення поняття «стратегія розвитку підприємств ЖКГ», яке з урахуванням галузевої специфіки та конкретних умов України визначене як комплекс довгострокових керованих дій, спрямованих на удосконалення якості надання послуг споживачам на основі використання методів, інструментарію, моделей, орієнтованих на досягнення кількісно визначених цілей у контексті узгодження інтересів і можливостей споживачів, підприємств ЖКГ, територіальної громади, держави та інших зацікавлених

осіб.

9. Визначено комплекс дій для розробки й впровадження стратегій розвитку підприємств житлово-комунального господарства, які полягають у гармонізації стратегії реформування та розвитку житлово-комунального господарства з Національною економічною стратегією розвитку України та напрямами взаємодії з країнами Європейського Союзу, розробці, впровадженні й удосконаленні нормативно-правової бази, формуванні й впровадженні організаційних структур, які займаються інноваційними й інвестиційними проектами, зниженні рівня впливу органів влади на функціонування підприємств житлово-комунального господарства та їх взаємодії із іноземними інвесторами, удосконаленні системи управління підприємствами житлово-комунального господарства й створення її більш ефективних інституціональних структур, а також лібералізації фінансів.

Основні результати досліджень і положення, що викладені в розділі, знайшли відображення в публікаціях [24, 26, 27, 32, 37, 235], поданих у переліку використаних джерел.